

RÓMAI ÚTAM EMLÉKEI

A KALOCSAI FŐEGYHÁZMEGYÉNEK
Dr. STEÉCZ GY. ÁLTAL 1900. ÉVI
OKTÓBER 14. VEZETETT JUBILÁRIS
ZARÁNDOKLATA ALKALMÁBÓL

IRTA

ESSERT JÁNOS

KALOCSAI FŐEGYH. ÁLDÓZÁR

A STEPHANEUM NYOMÁSA BUDAPESTEN.

Ára 70 fillér.

RÓMAI UTAM EMLÉKEI

A KALOCSAI FŐEGYHÁZMEGYÉNEK Dr. STEÉCZ GY. ÁLTAL

1900. ÉVI OKTÓBER 14-ÉN

VEZETETT JUBILÁRIS ZARÁNDOKLATA ALKALMÁBÓL

IRTA

ESSERT JÁNOS

KALOCSAI FŐEGYHM. ÁLDOZÁS

BUDAPEST

A STEPHANEUM NYOMÁSA

1901

Főtisztelendő

Mihálovits Endre

temerini plébánosnak,

a buzgó lelkipásztornak, az irodalom lelkes

pártfogójának és kedves volt főnökének

tisztelete és szeretete jeléül ajánlja művét

a szerző.

ELŐSZÓ.

Mindnyájunk emlékezetében még élénken él főegyházmegyénknek az elmúlt év őszén nsgos dr. Steecz György t. kanonok, apatini plébános által Rómába vezetett zarándoklata, melyben magam is, mint egy kisebb csapat vezetője résztvenni szerencsés voltam. A mit ez utamban tapasztaltam, a mit saját szemimmel láttam, a benyomásokat, melyeket reám a látott és tapasztalt dolgok gyakoroltak, három rövid fölolvasásba foglalva, nagyszámú közönség előtt a zentai kath.körben fölolvastam. E fölolvasásokat csekély változtatásokkal, itt-ott kissé kibővítve, most füzet alakjában közrebocsájtom, hogy egyrészt kedves zarándoktársaimnak a közösen átélt eseményekről örök emléket adjak kezökbe, melynek olvasása köz-

ben fölélednek lelkökben zarándokútjok főbb mozzanatai és kedves emlékei; másrészt azok, kik részt nem vehettek zarándoklatunkban, legalább szívben és lélekben élvezhessék és éljék át azt, mit mi valóságban átéltünk és élveztünk. De szemem előtt lebegett még azon cél is, hogy kis művecském jó magyar népünknek jövődő zarándoklatainál vezérlő kalauzul szolgáljon arra nézve, hogy rövid idő alatt mit, hol és hogyan nézzen meg az örökvárosban. Művecském megalkotásában főként arra törekedtem, hogy a valódi keresztény érzületet, a katolikus gondolkozást fölébreszszem és éleszszem, hogy a hivek lelkeiben a kereszténység központja felé vonzódást, Krisztus helytartója iránt igazi szeretet és tiszteletet gerjeszsek.

Mennyiben feleltem meg e kitűzött feladatomnak, annak elbírálását m. t. olvasóimra bízom, kegyes elnézésért esedezvén.

Zenta, 1901 febr. 2.

A szerző.

Fiumétől Anconáig tengeren.

Loretto.

Okt. 15-én reggel értünk 22 órai vasutazás után a magyar tengerpartra, Fiuméba, hol átszálltunk a reánk várakozó két hajóra, Villám és Dánielre. Én negyedórai tolakodás és nehéz podgyászom czipelkedése után az előbbin találtam magam. Csodaszámba vehető, hogy senkit a tengerbe nem löktünk, mialatt mindenikünk, mintha csak lekésnénk, úgy törtetett a két keskeny deszkahágcsó felé, melyek a hajóra vezető, nem egészen veszélymentes utat képezték. A 45—50 másodík- és elsőosztályosutas csak még kényelmesen helyezkedhetett el a nem épen tengeri hajóra valló gályán; de nem úgy a szegény harmadosztályosok, kik vagy 400-an lehettek az én hajómon. Ezeket, szegényeket, minden szabadkozásuk daczára is nagyobbrészt lekényszerítették a hajókétemeletes aljába, hol sokan baromfiak nem kellemes szomszédságába jutottak. Miután így mindannyian, ki kényelmesen, ki kényelmetle-

nül elhelyezkedtünk, egy rekedt, de mély basszusban elhangzott fütty után lassan megindult gőzösünk, mialatt látcsövemmel a tengeröböl festői keretét szemléltem. A tenger sötétzöld vizét, mely nem-sokára az ég beborultával tentafeketeségűvé vált, festői szépségekben gazdag hegyláncz köríti, melyen remek szaggatott folytonosságban Fiume, Terzatto, Abbázia, Ika helységek és számtalan szétszórt, de gyönyörű fekvésű villa képezi a keretnek mintegy díszlő gyöngyeit. Míg így a természet pazar szépségeiben elmélyedve a nagy Teremtő végtelen gazdagságára gondoltam, ki szépségkincseinek tárházából bölcseségének mértéke szerint juttat egyes vidékeknek többet kevesebbet, azalatt elhagytuk a kikötőt és a quarnerói öböl apróbb locsogó hullámaít szeldelve, Villámunk hófehér habokat vert és hosszú zöld barázdát szántott a most már sötét fekete színt öltött tengernek vizén. Alig hagytuk el a kikötőt, midőn két hatalmas delfin vette üldözőbe hajónkat, föl-lebugdácsolván a tenger színén, bizonyára a jó falat után leskelődve, mihez azonban még kissé korán jöttek, mert reggelink csak ezután következett, midőn egyik utitársunk fölszólítására lesiettünk a hajóba, hol aztán a különféle paktáskák-ból egymásután vándoroltak elő: sonka, sült kappan, száraz nyelv, sajt, vaj, zöld és török paprika, só, kenyér, kalács s több efféle pusztítható elemózsia.

Természetesen, a mint ily zarándok utitársak közt szokás, nem soká kérdeztük kié ez vagy amaz s hogy szabad-e, hanem az első keresztények példájára nekünk is mindenünk közös vala s kiki ahhoz nyult, a mi legkivánatosabbnak látszott előtte. A jó étvágygyal elfogyasztott sok fogású reggelit meg is előzte már, de még inkább követte az erő és bátorsággyűjtés a tengeri betegség ellen. Ki vörös borral, ki jófőztű pálinkával biztatta aggodó szívét, hogy hiszen ne féljen, nem lesz baj. No, de akárhogy is szedték sokan a jó törkölyt, szilvóriumot, konyakot, azért mégis csak néhány órai út után azon vettem észre magam, hogy 2—3 társam kivételével lassan-lassan elfogynak körülem az emberek s egymás után nyeli el őket a hajó gyomra, hogy rosszul-létüknek tanúk nélkül adhassanak drasztikus kifejezést. A III-ik osztályon majd kivétel nélkül úgy oda voltak az emberek, hogy a hajó fedélzete nem emberlakta tanyához, hanem csatatérhez hasonlított inkább, hol a bős ellenség áldozatainak egyike erre, másika amarra dől jajgatva, sóhajtvá egy talpalatnyi föld után, melyen biztosan vethetné meg ingadozó lábait. Minél tovább hajóztunk, a hullámok is egyre magasabbra vetették hajónkat, hogy már alig járhattunk rajta s oly általános gyöngeség és rosszul-lét vett erőt a legtöbb zarándokon, hogy azon töprengének sokan, mikép vihetik majd mál-

hájokat, ha partot érnek, ha ugyan megélik ezt még, mert e felől is sokan kételkedtek, midőn a tenger közepén csak eget és vizet láttunk. Alig közeledtünk azonban Itáliának hepe-hupás partjaihoz, alig szaladt be gőzösünk Ancona kikötőjébe, mintha a bágyadt tagokban új vér lüktetne, mintha új életre kelnének az alvilág lakói, úgy föltápaszkodik mindenki, hóna alá vagy hátára csapja batyuját, kezébe veszi táskáját s készülődik kiszállani. Csodák csodája, a mint elhagytuk ingóbingó lakásunkat s lábunk biztos talajt éreze, elmúlt minden baj. Az előbb oly sápadt arcok visszanyerték régi üdeségöket, s mindenki elég erősnek érezte magát nemcsak holmijának vivésére, de akár fölvenni a harczot is egy nyegle talián katonával, milyenek itt a kikötőben léha munkakerülők módjára katonás tartás és viselkedés nélkül ide-oda lődörögve bámészkodtak mi reánk.

Ancona a hegy oldalába épült s a tenger öblöt köríró régi vár, mely a tenger felől olyan benyomást tesz a szemlélőre, mintha a házak egymás hátára építve, csupán egy nagy kötömeget alkotnának, melynek barlangszerű ablakai a tengerre bámulnak, mintha onnan ellenséget lesnének. A mint itt kínos bizonytalanságban, hogy hová menjünk, mit csináljunk, ide-oda járkálok összeszedni 42 zentai és 20 temerini hívemmet, kik gondviselőjöknek

fölkérték: egyszerre elébem áll egy elegáns úri ember és latin nyelven értésemre adja, hogy itt a szabadkőművesek főhazájában, Itáliában, nyilvános helyen processzióval menni nem szabad, fölszólított tehát, adjam értésére embereimnek, hogy a lobogókat és feszületeket ne vigyék magasra emelve, rámutatva ép egy temerini hívemre, ki föltartva vitte a Krisztust. Midőn a hivatalnok, mert nyilván annak kellett lennie, akaratja szerint fölszólítottam emberemet, hogy bocsássa alá a feszületet, mert itt, mióta a pápát kiverték birtokából, dühöng a vallásszabadság, úgy annyira, hogy még a Krisztus láttára is megvadul a szabadkőműves talián: egyszerre csak megjelent különvonatunk, mely egész a tengerig elébünk jött. Következett a fölszállás s midőn mindnyájan heringek módjára össze voltunk szorulva, megindult a vonat Ancona vasuti állomásához. Itt rövid pihenőt tartottunk, mely alatt mindenki vacsorához iparkodott jutni, de fájdalom legtöbben hiába, magamnak is egy csésze fekete kávéval be kellett érnem. Nemsokára azonban elindultunk és egy órai út után Lorettóba zárandoklásunk legközelebbi céljához értünk. 1/410 táján megérkezve, sietnünk kellett éjjeli szállás után látni, senki sem lévén még biztos, hol fogja kipihenhetni a 2 napi út fáradoalmait. Az úri osztály leginkább kocsira ült s szép kényelmesen fölhajtatott a hegyre,

melyen Loretto fekszik. Én azonban hiveimet nem akartam magukra hagyni, nehogy itt idegenben, hol senki szavukat nem érti, tanácstalanul álljanak és esetleg egyikök-másikok a sötét éjjelen hajléktalan maradjon. Tisztába voltam azonban vele, hogy magam csak fölmászok valahogy a nem megvetendő magaslatra, de nehéz paktáskámat, melyet sík földön is alig birtam, odáig el nem czipelhetem, idegenre bízni meg nem mertem. De hál' Istennek találkoztak azonnal előbb a temeriniek s azután a zentaiak sorában, kik fölajánlva szivességöket, vállalkoztak a nem csekély föladatra, hogy saját podgyászuk mellett fölváltva az enyémet is fölszállítják. De mondhatom bele is izzadtak! Jó félórai hegynek menés után megizzadva, kifáradva, fölértünk a templom terére, hol nekünk esett a taliánok egész serege, taglejtések és olasz szavak által értésünkre adván, hogy itt mindenki szívesen lát vendéget, hogyha fizet. Itt aztán lassan elkezdtem szétosztani népemet 5—6-ával egy-egy taliánra bízván őket, mint házigazdára, kialkudván előre a lakbért, mely személyenkint 10—20 kr. erejéig terjedt. A mint észrevették az olaszok, hogy reám hallgat az emberek legtöbbje, utczu! nekem rontott apraja-nagyja, asszony, leány, gyerek, öreg, fiatal, ki kezemet fogta, ki ruhámat, ki karomat és per direttore, azaz: igazgató, kezdtek velem beszélni, de

oly lármával, hogy a ki különben nem szoktam idegeskedni, teljesen idegessé váltam és erőszakkal szakítottam magam ki kezeik közül. De azért csak végig kísérték az egész utcán, míg utolsó hivatást is el nem szállásoltam, hogy aztán magam is hajlék után lássak. Szerencsémre a közeli kapuban megpillantottam egyik paptársamat, kinek fölszólítására én is ama házba szálltam, hol már vagy 15 pap és világiak vegyest laktak. Csak később tudtam meg, hogy e ház a Minerva Albergo (Minerva-szálló) tulajdona s teljes ellátás fejében 5 koronát fizetünk naponta. Ezt ugyan meg nem érte — de nem sajnálom — mert igen jól éreztük magunkat a nagy piszok daczára is, mely jellemzi a taliánt. Biztonságba helyezvén podgyászsomat, lesiettem a tekervényes lépcsőn az emeletről és a Minervának a szűk utca túlsó oldalán lévő éttermébe siettem, hol kollégáim néhányan már az olasz vörössel barátkozott. Hozzájuk csatlakozván, félóráig kvaterka mellett elbeszélgettünk úti élményeinkről, s miután már éjfélre járt az idő, fáradt tagjainkat másnapra elteftük.

Következő nap első dolgunk volt a bazilikába sietni, hogy üdvözljük azon hajléköt, melyben a bolds. Szűz született és nevelkedett, hol őt az Úr angyala köszönté, hol Jézus gyermekévének édes örömeit élvezte, ifjúságát vidám ártatlanságban töl-

tötte, honnan a szent család magasztos erényei világító példa gyanánt ragyogják be az egész keresztény világot.

Loretto városának egyetlen utcája lévén, mely a hegy keleti végén épült templomhoz vezet, utat nem téveszthetvén, egyenesen a bazilikának tartotunk. Messziről látszott már tetején a hatalmas kupola, szűz Mária megaranyozott szobrával, odaérve pedig a térre, mely a templom udvarát képezi, s a pápai palotának ivazetei által határoltatik, fölűntek a templom homlokzatán a nagy aranybetűk, melyek e mondatot adják: «Isten Anyjának háza, melyben az Ige testté lett». Ez udvaron áthaladva, néhány kőlépcső vezet föl a templom közvetlen előterére, hol balfelől V. Sixtus pápa pompás bronzszobra áll, s már innét is kivehető a három nagy bronzkapunak, mely a templomba vezet, művészi kivitele. Maguk e kapuk szakértőknek bő tanulmánytárgyat szolgáltatnának a rajtok lévő domborműalakokkal, melyek Ádám teremtetését, Éva bűnbeesését, József fölmagasztaltatását s a szövetség-szekerénynek átvitelét ábrázolják, a mint Dávid hárfáján játszva ugrándozik előtte. A főajtón át belépvén a nagyterjedelmű templomba, ügyet sem vetve a 12 mellékkápolnára, melyek mellett útközben elhaladtam, egyenesen a kupola alatt álló Szentház felé tartottam. Bámulva álltam meg, habozván,

mit csodáljak először? Vajjon a kupolának mozaik képeit, melyek a patriárkákat, prófétákat, apostolo-
kat, vértanúkat, hitvallókat és szüzeket ábrázolják,
fölöttök az ég királynéjával, kinek kíséretében az
égi angyalok kilencz kara, kezeikkel a lorettói litá-
nia egyes címeire mutatnak, vagy pedig nézzem
a Szentházat körülvevő karrarai márványburko-
latot, mely szemünk elől elfödi az egyház leg-
drágább ereklyéjét s melyen köröskörül mind a
négy oldalon remek szobrok és domborműalakok
láthatók. A nyugati oldalon, mely a főajtóra néz,
azon jelenet látható, midőn az Úr angyala szűz
Máriát köszönté és az Ige testté lőn. Alatta a fallal
szoros kapcsolatban a bazilika főoltára áll, melytől
jobbra-balra körül a négy falon azon próféták és
sibillák szobrai állanak, a kik a boldogságos Szűz-
ről jövendöltek. A közbeeső mezőket egyes jelene-
tek szűz Mária életéből töltik ki. Mindez oly
remekszép, hogy naphosszat elbámulhatná az ember.

A Szentház hosszában, keletről nyugat felé fek-
szik, s belsejébe három ajtón át juthatni; a déli
oldalon kettőn és egyen az északi oldalon. A déli
oldal felső ajtóján át bejutottam a Szentháznak
oltára mögé eső részébe, hol egykoron a boldog-
ságos Szűznek konyhája volt. Fönn a falban levő
fülkében a boldogságos Szűznek szent Lukács által
készített szobra áll, karján a kis Jézussal. Fejeiket

drága koronák ékesítik, s oly biztatólag, oly vonzólag néznek le az alant ájtatoskodókra, hogy önkéntelenül térdre hull mindenki, üdvözölni az ég királynőjét. Innét kikerülve, a lejobb eső ajtón át bejutottam az oltár előtti házba, a hol szent hitünk egyik legfőbb titka, az Ige megtestesülése ment végbe. A falon körüskörül pislogó olajlámpák és néhány viaszgyertya által terjesztett titokzatos fényben ékeskedő szép oltár, mintegy ellentétben látszik lenni a kápolnának belsejével, hol az évezredes multat minden szónál ékeesebben hirdetik a vakolatjoktól rég bucsút vett téglák, melyeknek felsőbbjei oly benyomást tesznek a szemlélőre, mintha megunták volna már az alacsony bolthajtás fáradságos hordozását s anyjok kebelére a földre kíváncsozónak pihenni. Az oltár evangéliumi oldala melletti falban egy vasrácsosattal elzárt fülke, a szent családtól reánk maradt konyhaedényeket és a kis Jézuska faragta játékszereket (csillag, kereszt s más fafaragványok) őrzi. Az oltárral szemben azon ablak fölött, melyen át Gábor főangyal a szent Szűznek megjelent, függ keretbe foglalva szent Józsefnek szüette és az idő vasfoga által megkorhasztott gyalupadja.

Mielőtt azonban itt tovább fűzném saját tapasztalataimat, szükségesnek vélem olvasóim becses figyelmét a Szentház áthelyeztetésének történetére

terelni s azért a Loretto című havi folyóirat elbeszélése nyomán előadom röviden, mikép került a Szentház Názárethből Lorettóba. Körülbelül 600 évvel ezelőtt (1291 május 10-én) néhány favágó ment munkába a Fiume közelében fekvő Tersatto halmára. Legnagyobb meglepetésökre, a tegnap még üres helyen egy kedves kis házikót találtak, melybe, keresztet vetvén magukra, beléptek. Az ajtóval szemben egy kőoltár állott, feszületén a rendes fölírással: «Názárethi Jézus, zsidók királya». Ott volt a boldogságos Szűznek általam már említett szobra a kis Jézussal, a mint kezében a megaranyozott földgömböt tartja. Találtak még az épületben egy tűzhelyet, egy szekrényt, továbbá asztali eszközöket, melyek a mellett tanuskodtak, hogy ez a kedves kis ház valamely családnak lakóhelyül szolgált. A falakon a boldogságos Szűznek és néhány szentnek képe volt látható. Erre aztán beszaladtak a favágók Tersattóba és Fiuméba, hírül adván a lakosoknak a titokszerű házikó fölfedezését, mire seregestül tódult oda a nép s főképen azon csodálkoztak, mint állhat meg a fűvön alap és támaszték nélkül. Tersattóban ép abban az időben feküdt betegen Giorgio Sándor áldozópap, kinek nagyon fájt, hogy nem láthatja meg e kis kápolnát s e vágyától ösztönöztetve, buzgó imában a holdogságos Szűz közbenjárásáért könyörgött. A betegnek szívből fakadt segélyül hívá-

sára megjelent az egek királynéja s így szólt hozzá: «Fiam, te hívtál engem, hogy hathatós segítséget nyujtsak neked és kinyilatkoztassam a titkot, melyet ismerni kívánsz. Tudd meg tehát, hogy a legújabbban ide hozott ház ugyanaz a Szentház, melyben én születtem, s első gyermekkoromtól fogva neveltettem. Itt fogantam a Szentlélek működése folytán az angyali köszöntésre az isteni gyermeket. Itt lett az Ige testté. Az apostolok megszentelték e házat, melyet oly kimondhatatlan titkok nagygyá tették és itt mutatták be a fönséges áldozatot. Az oltár ugyanaz, melyet szent Péter fölszentelt. A czédrusfából készült szobor az én képem, melyet szent Lukács készített, a ki velünk édes bensőségben élt. Ez a ház, melyet annyira szeret az Isten és Galileában oly sok időn át környezett tisztelettel, most elhagyta Názareth városát s eljött a ti partjaitokra. Isten, a ki előtt semmi sem lehetetlen, maga e csoda szerzője. Hogy pedig te ennek tanúja és hirdetője légy, nyerd el gyógyulásodat. A te hirtelen fölgyógyulásod oly hosszú betegség után hitelt fog szerezni e csodának».

Az utolsó szavak elhangzása után az égi jelenet eltűnt s csak a hátramaradt mennyei illat és a visszanyert egészség bizonyította, hogy a beteg papnak látomása valóság és nem szemkáprázat volt. A csodálatosan meggyógyult pap most —

mintha semmi baja sem lett volna — fürgén lépett ki betegágyából s első kötelességének tartotta a Szentházat meglátogatni. Az utat gyalog tette meg, anélkül, hogy elfáradt volna. A már régen halálnak szánt pap váratlan megjelenése a kápolnában ájtatoskodó ismerősei közt nagy csodálatot keltett s mindnyájan magasztalták Istent, ki oly csodálatos és megfoghatatlan az ő intézkedéseiben.

A Szentház közelében Frangipáni Miklós gróf kastélya állott. A gróf értesülvén a történekről, négy megbízható embert küldött Názarethbe, köztük a meggyógyult Sándor papot, hogy ott vizsgálatot tartsanak: hozzák magukkal a Szentház ott maradt alapméreteinek rajzát; hozzanak fundamentumának anyagából és tudakozódjanak a názarethi népektől, minő volt a Szentház alakja, s minő tárgyakkal volt felszerelve. Az okmányba foglalt vizsgálat eredménye az volt, hogy a Szentháznak Názarethben maradt alapjai legpontosabban összeillenek a Tersattóba érkezett ház alapvonaláival. Alapkövei is ugyanazon minőségűeknek találtattak, mint a tersattói ház anyaga és a török fogságból kiszabadult foglyok s több jámbor zarándok alakjáról ráismertek a názarethi Szentházra. Ekkor a gróf erős faalkotmánynyal vétette körül a Szentházat, hogy Tersatto féltett kincsét az idő viszontagságai ellen megoltalmazza. Később a boldogságos Szűz tisz-

teletére templomot is akart föléje építeni, de a szent Szűz másként határozott s 1294 december 10-én angyalok által Itália partjaira vitette, hol egy Lauréta nevű úrnő birtokát képező erdőben szállt le. Az éjjel virrasztó halászok közül többen rendkívüli fényt láttak Dalmácia partjai felől a tengeren át közeledni, s midőn reggel e rendkívüli tüne-
mény oka után kutattak, az erdőben a Szentháza
bukkantak. Ennek hire járván, számosan a Szent-
házhoz zarándokoltak, úgy hogy később egész kis
telep képződött körülötte. Az erdő rablói azonban
fölhasználván a kedvező alkalmat, az egyenkint
vagy kisebb csapatokban vonuló zarándokokra
támadtak s őket mindenükből kifosztották. Isten
nem tűrhethén népének ilyenén zaklatását a Szent-
házat az 1 1/2 kilométernyire fekvő halomra vitette át.
E hely két Rinaldi-fivér birtoka lévén, a ház tulaj-
donjoga fölött a két testvér között czivakodás
támadt. Az esetleges testvérgyilkosságot megaka-
dályozandó, Isten e házat a két testvér legnagyobb
fajdalmára a Porto-Recanátiba vezető út közepére
helyezte. Itt, miután az út Recanátai város birtoka
lévén, a tulajdonjogot senki magának nem követel-
hette, a Szentház az emberiség közkinségé vált.
Recanátai város tanácsa, hogy a közlekedés fönnaka-
dást ne szenvedjen, kénytelen volt az utat egy kis
kerülővel a ház mellett kijelölni. Később a pápák

a mai márványburkolatba foglalták a Szentházat s ama nagyszerű bazilikát építették föléje, melyet fönnebb vázlatosan leírtam.

Fölvevén újra saját tapasztalataim elbeszélésének fonalát, megjegyzem, hogy szerencsés voltam a Szentházban bemutatni a szentmiseáldozatot; tíz. órakor pedig az összes zarándokok résztvettek nagyságos Steecz György t. kanonok fővezetők által a bazilika főoltárán mondott nagymiséen. Érdekes kis epizód adta elő magát miseközben, a mely nem épen kedvező fényt vet az olasz viszonyokra. Ugyanis utitársunk Berauer József kalocsai képezdei zenetanár s a tanítók házának igazgatója, fölment a kórusra, hogy mise alatt énekeljen és a papnak feleljen. Mi vagy tizen leginkább papok követni akartuk, hogy jobban összhangozzék énekünk; de egy olasz elzárta előlünk az utat, s akárhogy is kopogtattunk az ajtón s integetünk neki a világért be nem bocsájtott minket. Orgonistánk elkezdte tehát az «Áldozattal járul hozzád» kezdetű éneket, de alig énekelt hozzá néhány hangot, az olasz szájára téven ujját egyre integet, hogy hallgasson, a mit Berauer meg nem értvén, odaugrik hozzá az olasz s kezével befogta száját, hogy ne énekelhesen. E furcsaságok fölött boszankodva, egy ép arra menő jezsuita pátertől a következő fölvilágosítást nyertük: «Uraim! — így szólt latin nyelven a

páter — önöknek fogalmuk sincs a mi lealázó egyházi viszonyainkról. E templom számára, mint egyebütt is a kormány nevezi ki a kóristákat (templommuzsikusok és énekesek), a kik egytől - egyig mind szabadkőművesek. Ez az istentelen banda a világért nem bocsájtana föl másokat a kórusra énekelni; ők maguk pedig csak 40 lyrát (18 frt) követelnek egy énekes miséért». Midőn a páter észrevette, hogy mi ezen csodálkozunk, így folytatta: «Mondok én önöknek még többet, mióta a szabadkőművesek elrabolták Olaszországot a pápától, rátették kezöket minden egyházi vagyonna, olyannyira, hogy még a pörsölyöket is, melybe a zárándokok filléreiket hányják, a szabadkőműves kormány kezeli. Hogy hogyan, az már az ő dolguk». Így tisztába jöttünk azonnal, hogy miért kellett nekünk miseközben lenn a templom hajójában énekelni s onnét felelni a misézőpapnak. Mise után főegyházmegyénk három nyelven (magyar, német, bunyevác) szentbeszédet tartattak három egymás mellett lévő kápolnában. Elvégezvén pedig ájtatosságunkat hazatértünk, hogy lelkünk táplálása után testünkről se feledkezzünk meg, mert a legtöbben délig semmit sem ettünk. Annál jobban esett az olasz ebéd, mely burgonyával főzött birka-husból, borjusült, sajt és gyümölcsből állott. Tudni kell ugyanis, hogy olaszországi tartózkodásunk alatt

odavaló szokás szerint a vacsorát délben, a leveses ebédet pedig este ettük meg. Az étkezést rendszerint vidám beszélgetés és nevetgéléssel fűszereztük. Sok nevetésre szolgáltatott alkalmat azon mód, melylyel a taliánokkal érintkeztünk és magunkat megértetni iparkodtunk. Kézzel-lábbal magyaráztuk meg gondolatainkat, azért gyakran mégis nagy nehezen fogták föl, hogy tulajdonkép mit is akarunk; bár mondhatom, hogy az olasz hozzászokván az idegenekkel való bánásmódhoz, legtöbbnyire, hamar megérti a minden nyelven egyformán szóló mutogatást. A jóízűen elköltött ebéd után megnéztük a Szentház kincstárát, mely mesés gazdagságot rejt magában. E kincstárt a bazilika mellé épült hatalmas terem képezi, melynek padlatát a leghírvevesebb művészek remek festményei díszítik. Hatvankilencz diófából készült szekrényben van itt elhelyezve mindama drágaság, melyet pápák, királyok, fejedelmek és püspökök, egyes nemzetek vagy gazdag emberek ajándékoztak a boldogságos Szűznek imájok meghallgattatásának emlékére. A szabadkőművesség előidézte francia forradalom garázda csapatai betörvén az egyházi államba, egyéb egyházak kincstárain kívül a loretói is nagyrészt kifosztották, oly kárt okozván, melyet később csak részben lehetett kipótolni. Azért még most is annyi kincs van itt összehalmozva, hogy elfáradna m. t. olvasóim képzelete,

ha csak a legértékesebbek elsorolását és leírását megkísérleném.

Annyi itt az arany- és ezüstedény, a szebbnél szebb kehely, szentségtartó, ereklye- és gyertyatartó, a drágábbnál drágább nyakláncz, fejék, karperecz, gyűrű és fülbevaló, drága selyem- és bársonyruha, gyémánt-, borostyánkő-, kristály- és koralból készült tárgy, hogy azokat leírni nem, hanem csak látni lehet.

Maga a 69 diófaszekrény oly művészi kivitelű, hogy egész kincset képez, melynek értéke meghaladja az ötszázezer koronát. E kincstárat néhány év előtt mi magyarok is gyarapítottuk egy szép selyemzászlóval, mely egyik szekrényben pompázik. A kincstár végében álló oltár alatt üvegszekrényben egymás mellett fekvé látható szent Kozma és Demjén vértanúk teste, nyakukon a pogány hóhér bárdja okozta tátongó sebbel.

Miután mind e szép kincseket sóvárgó pillantásokkal végig néztük, fővezetőnk kalauzolása mellett a bazilika előudvarát északról és nyugatról határoló pápai palotának termeibe indultunk. E palotát a pápák építették és szinte hihetetlen értékű műkincsekkel ékesítették. Midőn azonban a pápát jogtalanul megfosztották világi uralmától, többi vagyonával együtt e palota is összes kincseivel államvagyonnak nyilvánították s így a szabadkőműves

kormány erre is rátette szentségtörő kezét, melynek piszkos nyoma a palota külsején most is látható. Annaira ment ugyanis az egyház elleni vak gyűlöletében, hogy a barbárság netovábbjával százezreket érő szentképeket és szobrokat rombolt és vakart le a palotának folyósóiról és külső falazatáról, úgy hogy most csak a nyers téglá látszik. E palota nyugati szárnyának emeletjén van azon négy terem, mely hajdan a pápák lakosztályát képezte, midőn a Szentházhoz jöttek a szűz Anyának hódolni. Ma is még minden a régi rendben áll bennök. A széles folyosóról nagy kétszárnyú ajtón át a pápák fogadó termébe léptünk. Egy oltáron és trónon kívül óriási képek és régi, díszes virágvázáik képezik a teremnek összes butorzatát. E teremből két ajtón át jutni egy II-ik és innét egy III-ik szobába, melyeknek falain függnék a világ legdrágább szőnyegei. Nyolcz darab nagyobb és néhány kisebb futószőnyeg. A legkisebbért Rotschild két milló koronát ígért, mily nagy lehet a tízszerte nagyobbak értéke? Honnét e mesés drágaság? Onnét, mivel Rafaelnek, a festők királyának, bibliai jeleneteket ábrázoló képei hű utánzatban vannak beléjük szöve. Így egyik szőnyeg ábrázolja a gazdag halfogást; a másik szent Péternek az egyház fejévé való avatását, a mennyország kulcsainak átadása által; a harmadik szent Péter csodatételét, midőn visszaadta

a templom ajtajában kolduló inaszakadtnak ép, egészséges tagjait; mások ismét az ó-testamentom néhány történetét tüntetik föl. Ezekkel azonban korántsem merítettük ki e két teremben látható drága régiségeket, mert mindenik terem középső terét még két-két hatalmas üvegszekrény tölti be, ép csak annyi helyet hagyván, hogy a kíváncsi nézőkkényelmesen körülsétálhassanak, megbámulni a bennök kettős sorban egymás fölött álló tarkabarka korsókat. Tán ügyet sem vetettünk volna ez edényekre, melyek egyike-másikának hol egy, hol két füle hiányzik, némelyik meg épen a kellő közepén szenved folytonossági hiányban, magyarán: ki van lukadva, ha csak nagyságos fővezetők el nem mondja, hogy ez edények legtöröttebbikének értéke is 3000 korona; van pedig e két teremben száznál jóval több ilyen korsó, melyek valamikor a Szentház gyógyszer-tárában a szerek megőrzésére szolgáltak, midőn még seregestül tódultak ide szerencsétlenek, testi-lelki nyavalyájukból szabadulást keresvén. E magyarázat fölkelte figyelmünket, közelebből vizsgáltuk meg ez edényeket s csak akkor bámultuk a finom munkát, melylyel mindenik korsón az ó- és új-szövetségi szentírás egy-egy történetét, vagy a pogány történelem egyes alakjait örökítették meg, Rafael képeinek hű utánzatát égetvén rájuk. Midőn ezeket mind végig néz-

tük, a IV-ik és utolsó terembe a pápák hálótermébe léptünk, hol biborszínű lepellet letakarva áll még most is azon ágy, melyben utoljára IX. Pius hált, mielőtt még világi fejedelemségétől megfosztották volna. Egy mosdószekevény már alig mutató diófarámás tükörrel, egy kemény ülésű rongyolódó fotel; a pápák sáját személyüket illető szerény igényekre vall minden, a mi itt látható. Mindezeket végig szemlélve, lesiettünk a bazilikába, hogy az 5 órára hirdetett zarándokkörmeneten részt vegyünk. Megkapó, fönséges látvány volt, melyet az ilyesmihez hozzászokott olaszok is megbámultak, midőn 700 magyar 40 papjával élén égő gyergyákkal kezeikben, a Szentháztól kiindulva a «Könyörülj Istenem» könyfacsaró hangjai, a nagy harang méltóságteljes, mélabús zúgása közt végig vonult a bazilika csarnokain, melyek visszhangoztatták a bűnbánat akkordjait s a főajtón át kiérve a szabadba, megkerülték a templom udvarát s a pápai palotának boltíves csarnoka alatt visszatérve, a templom egy mellékajtaján át ismét a Szentház elé vonultak, hogy térdre borulva elmondják a lorettói litániát az Úr angyalával. Ez ájtatossággal végződött első napunk Lorettóban, mely után már csak egy víg társaságban elköltött vacsora következett, melynek részleteit, bár érdekesek, de a hosszadalmasság elkerülése végett el kell hagynom.

Másnap 7 óra tájban misét mondtam a bazilika egyik kápolnájában, a milyen húsz van; 12 a főhajótól jobbra-balra a Szentházig; 8 meg a Szentház körül sugáralakban csoportosul. Minden katolikus nemzetnek van itt egy kápolnája, melyek közt leg szebb a most festés alatt lévő németek kápolnája. Az állványok, melyeken a festőművészek dolgoznak, a képek legnagyobb részét még eltakarják, de a kicsi is, a mi látható, oly bámulatos szépségű, milyenre Rómában is alig akadtam. Fájdalom, a magyar nemzet kápolnája még a legelhagyatottabb, mert csak egy régi asztal pótolja benne az oltárt, festésről pedig szó sincsen. De megindult már édes hazánban is a mozgalom, hogy közadakozásból megteremtsék azon összeget, mely szükséges ahhoz, hogy a magyarok kápolnája oly karba helyeztessék, miszerint az a magyar nemzetnek Nagyasszonyához való szeretetét és ragaszkodását az egész világ előtt méltóképp hirdesse és bizonyítsa. S bizonyára, ha gyűjtés nagyobb mérveket öltve hozzánk is elérkezik, nem fog hiányozni egyikünknek sem adománya, melylyel e nemes cél megvalósítását előmozdítjuk. Miután mise után reggelimet elköltöttem, többed magammal kirándulást tettünk az egy és fél órányira fekvő campo-cavallói kegyhelyre, hol szűz Máriának könyező csodaképét — és a most épülőfélben lévő szép nagy

bazilikát megszemlélve, délre ismét haza értünk. Délutánra nem maradt egyéb teendőm, mint elbucszni a szent Szűztől, mi végett két óra tájban a Szentházba mentem, hol rövid imát végezve, a tájék megszemlélése céljából a bazilika mellé épült magas toronyba mentem. Nagy fáradsággal fölérve, fölkiáltottam: «No most már nem csodálom, hogy a Szűzanya e vidéket választá lakásául». Oly szép ugyanis a magaslaton épült Loretto körül elterülő s egyfelől a végtelen tenger, másfelől a messzeségben égbe nyuló bérczektől határolt tágas völgy, hogy festését meg sem kísérem, mert érzem tollam elégtelenségét. Elragadtatva a vidék szépségétől tértem lakásomra, hogy holmimat becsomagoljam, az öt órára hirdetett indulásra készenlétbe helyezvén. Egy közös uzsona, mely vacsoránkat képezte, elköltése után vigan hajtattunk olasz omnibusz-kocsikon a hegyről lefelé a lorettói vasuti állomáshoz, hogy végkép búcsút vegyünk a kedves és felejthetetlen Lorettótól, remélvén, hogy életünkben még egyszer találkozunk. Adja Isten.

Róma.

A kedves és felejthetetlen Lorettótól október 17-én este az édes viszontlátás reményében vettem búcsút, hogy zarándoklatunk végső céljához, Romába siessek.

Lorettóból Ankonába tértünk vissza, hol egy órai pihenőt tartottunk, mely időt menetjegyeink lebélyegeztetésére és kupénknak jó itallal való ellátására használtuk föl. Biztosítva lévén így a szomszónak iszonyú gyötrelmei ellen, ügyet sem vetettünk rája, midőn úgy 10 óra tájt tüzes szemű, prűszkölő vasparipánk megindította a 800 ember által lakott s kerekeken mozgó falvat, azaz a kupéknak hosszú sorát. Ép vigan köszöntöttük egymásra az olasz bikavért, melyet sásbundába bujtatott hosszúnyakú üveggömbök ontottak, midőn belép a konduktőr, kérvén jegyeinket. Jegy helyett egy üveget nyomtunk markába, melyet teljes megalégedéssel emelt szájához s ravasz mosolyával elárulta gondolatát: Uram, jó nekünk itt lennünk, s megfeledkezvén jegyről s a többi utasokról közöttünk üté föl sátorfáját. Alvásról szó sem lehetett, mert alig akadt elegendő ülőhelyünk. Így történt aztán, hogy éjjel után egy órakor Foligno pályaudvarában elénekeltünk két versszakot az «Egek ékessége» kezdetű Mária-ének és egy versszakot nemzeti himnuszunkból. A harmadik osztályu utasok dicséretére legyen mondva egész éjjel szent énekeket zengedeztek vagy a szent olvasót mondták. Október 18-án reggel 6 és 7 óra közt robogott be vonatunk Róma indóházába, honnan bérkocsik szállítottak lakásainkra. A másodosztályú utasok a Tellenbach szállodába szállásoltat-

tak s mondhatom úgy az ételek, mint a lakás tekintetében mindnyájunk elismerését nyerte ki.

A délelőtti berendezkedés, tisztálkodás s egyéb aprólékos foglalkozások között telt el s csak délután mehettem ki, hogy legelőször is szent Péter templomát lássam. E végből 1/2 óra táján fölszálltam néhányadmagammal a szomszédos spanyol piacsterén állomásozó lóvonatra, mely egy nagy rézpenz duesoldi (10 fillér) lefizetése után megindult s a néptéren, Tiber folyón át szent Péter oszlopcsarnokának tövéhez hozott. Leszállva, egy pillanatra eszméltem, vajjon valóság-e vagy álom, a mit látok? A soha nem látott s mégis oly ismerős szent Péter-tér a fénylő nap sugaraiban fürödve, egész pompájában szemeim elé tárult. A 284, négy sorban álló óriási oszlopokon nyugvó csarnok, melynek belső két oszlopsora közt két kocsí egymás mellett kényelmesen haladhat, képezi a világ legszebb s legnagyobb terének kerítését. Ez oszlopcsarnok tetejéről 209 szentnek szobra tekint le a térre, melynek közepén az V. Sixtus pápától oda helyezett 25 1/2 m. magasságú s egy darab gránitkőből faragott s tetején keresztel ellátott óbeliszk áll, melynek egyik oldalára ez van vésve: «Krisztus győz, Kr. uralkodik, Kr. parancsol. Kr. megmenti népét minden bajtól»; ellenkező oldalára pedig: «Ime az Úr keresztje. Fussatok ellenséges pártok. Győzött az oroszán

Juda törzséből. Jobbra-balra ettől egy-egy szökőkutnak hullámkoszorús sugarai szökellenek a magasba, hogy millió permetező cseppen hullván vissza, a mosolygó nap sugárit szivárvány színeikre bontva verjék vissza. Maga e térnek kövezetje 450,000 koronába került, az oszlopcsarnok pedig kerek ötödfél millió koronába. Mindezt rövid ideig csodálva, az oszlopcsarnok alatt végig s azfán vagy 22 lépcsőn fölsiettem a szent Péter templomába, melynek 50 m. magas homlokzata, mintha hódolatát fogadná, oly büszkén tekint le a térre. Mindezekelőtt a templom előcsarnokába jutottam, melynek két végében N. Konstantin és N. Károly császárok, az egyházi állam két alapvetőjének lovas szobrai állanak. Innen öt kapu vezet be a templom belsejébe. A jobboldali, vagyis a szentkapun át léptem legelőször a világ legnagyobb templomába. Ez három párhuzamosan futó hajóra van beosztva számos mellék kápolnával, melyeknek legtöbbje sokkal nagyobb, mint a mi templomunk. Hogy e templom óriási nagyságáról némi halvány fogalmunk legyen, tudnunk kell, hogy hossza 187 m., a középső hajó 26 m., a két mellék hajó 10—10 m. szélességű. Belső területe összesen 21.190 m² körülbelül 4¹/₃ magyar hold, vagyis oly terület, mely 90.000 ember befogadására alkalmas. A kupola tetején ragyogó kereszt gombja, mely 116¹/₂ m.

magasságban fej nagyságúnak látszik, 12—15 ember befogadására elég tágas. A templomban van összesen 40 oltár, 387 szobor és 748 márvány, bronz és travertin (tivoli mészkő) oszlop; 121 lámpa pedig éjjel nappal ontja világosságát.

Mindeme sok látnivalóra most csak futólagos pillantásokat vetve siettem a középhajó előrészében lévő szent Péter-sírhoz, útközben csak néhány pillanatra letérdevén azon bronzszobor előtt, mely szent Pétert püspöki székében ülve ábrázolja, a mint baljában az egyház kulcsait tartja, jobbjával áldást ad. Rövid ima után megcsókoltam én is a szobor lábát, melyről a zarándokok milliói évszázadokon át már lecsókolták az ujjakat s aztán rövid úton szent Péter sírjához mentem. Itt leborulva, a papok legelsejének és tegfőbbikének erényei fölött elmélkedtem. Gyors egymásutánban űzte egyik gondolatom a másikat és az emlékezet sebes szárnyain visszasiettem egy 19 száz esztendő's multba. Lelki szemeim elé állott egy szegény tanulatlan halász, ki a kegyetlen pogány császárok vérengző dühöngése daczára is legyőzi a világ bölcseit és nagyjait s mesterkéletlen egyszerűséggel hajtotta az oly büszke Rómát Krisztus szelid igájába. Átviharzottak lelkemen a századok ostromai, melyek Péternek e sziklavárát döngették, fülembe zúgott a hunnok, avarok, góthok és longobardok s más

vad népek csatáinak dúló moraja és beláttam, világosabban mint valaha, hogy a római egyház 19 százados főnnállása Isten legnagyobb csodája s mily igaza volt Gamaliel zsidó főpapnak, midőn a többieknek mondá: «Ha Istentől van, ti le nem ronthatjátok, ha pedig ember műve, úgy magától megdől». Ily gondolatok, ily érzelmek keltek szivemben, lelkemben, míg szent Péter sírjánál térdeltem, mely egy kápolnaszerű földalatti üregben van, melyhez két oldalt fehér márványlépcsők vezetnek, előtte pedig az egyházért könyörgő pápának carrarai márványszobra térdel. A sírban látható kicsinyke kőkoporsó szent Péter csontjait rejtí. A sír bejáratát körítő márványkorláton köröskörül 70 aranylámpa ég éjjel-nappal, fölötte pedig emelkedik a templom főoltára négy csavartalakú barna ércoszlopon nyugovó mennyezetnek árnyékában. Ez azon oltár, melyen egyedül a pápának szabad miséznie. Szemügyre vévén mindezeket, magam körül csoportosulni láttam néhányat hiveim közül, kiket azután körülkalauzolván a templomban, magyarázgattam az óriási mozaik képeknek jelentőségét és a 23 pápai síremlék némelyikét, melyeknek leírását okvetlenül mellőznöm kell, különben kifárasztanám szives olvasóimat. Csak azt óhajtom még megjegyezni, hogy e templom számos rendkívüli nagy képei közt nincs egyetlen egy festett kép,

hanem mindnyája apró színes kövekből van kirakva oly szépen, hogy gyönyörűbbek a festett képeknél. Az ilyen képeket mozaik képeknek hívjuk. Ily mozaik képek pompáznak főként a szent Péter sírja fölött emelkedő óriási kupolában, hol a minden oldalról betóduló világosság valóságos vakító fényt kölcsönöz nekik. Az egész templom oly csodaszép, hogy ennek látása egymaga megérdemli a fáradságot és költséget, melylyel egy zarándokút össze van kötve.

Mintegy két órát időzvé a templomban, úgy négy óra tájt az egész zarándokcsapat megindult fővezetőnk kalauzolása mellett Róma néhány nevezetesebb templomának megtekintésére. Nevezetesebbeket mondom, mert Rómának összesen 450 temploma van, melyeknek látogatása nem néhány nap, de hetek fáradalmaít igénylené. A szent Pétertől kiindulva, egy szűk sikátoron át új Rómába értünk, melynek utczáin mint hömpölygő néparadat végigvonulva, szent Joachimnak még teljesen be nem fejezett templomához mentünk. A homlokzatán már messzire tündöklő mozaik kép az Oltáriszentségben rejlő Úr Jézus előtt hódoló nemzeteket ábrázolja, annak jeléül, hogy e templom a katolikus népek összeadott filléreiből, XIII. Leo pápa (Pecchi Joachim) védőszentjének tiszteletére s 50 éves áldozárságának emlékére épült. E góth izlésű tem-

plom belseje égnek szökellő merész csúcsivezeteivel, melyek a sursum cordá-t (föl a szivekkel) hirdetik, oly szép az ő fő- és mellékkupoláival egyetemben, hogy igazán méltó e nagy pápa emlékének megörökítésére. Innen a Margit-hídon át a Tiber tulsó oldalán fekvő s Rómának legszebb terét képező Piazza de Populo, vagyis néptérre értünk, mely tojásdad alakú s közepén egy "V. Sixtus pápától odahelyezett obeliszk áll, melynek egyiptomi írásjelei négyezer év előtti dolgokat regélnek. Negyven század viharjait látta tehát maga fölött elvonulni e kő, melyet Krisztus Urunk születése idejében a nagy Augustus császár hozatott Rómába. Alapját egy kőmedencze veszi körül, melybe négy oroszlán torkán át hatalmas sugarakban lövel a legjobb ivóvíz. A tér két szélső végén szintén egy-egy vízforrás locsogó habja fut le nagy legyezőalakú kőlapokról, melyek fölött Neptun és a Tritonok a személyesített Róma, Tiber és Anio óriási kőszobrai öröködnék. A tér északi oldalát a Pincio hegy határolja, melynek oldalán Viktor Em. lovaszobra áll, hátán pedig Rómának legszebb és a nyári hőségben legkellemesebb sétateré terül el pompás délszaki növényeivel, hatalmas pálmáival s Róma nevezetesebb férfiainak szoborerdjével. Itt e sétatérén, hová csak utolsó napon jutottam el, láttam egy vékonyan csörgedező forrás által

hajtott pontosan járó órát is. Most azonban csak a néptéren voltunk, melynek gyönyörű fekvése a mondottakból már következtethető, ha nem is említem a szép kaput, mely erről kivisz Rómából. Ez a tér képezi egész Rómának góczpontját, a melyről sugár alakban futó három utcán át bármely zeg-zugába eljuthatunk. Ezek közül a középső, a corso, Rómának főutcája, a legforgalmasabb nemcsak a benne levő nagy üzletek miatt, hanem főként az esti órák nagyszámú sétáló közönsége miatt. Rómának hölgyei itt mutatják be új ruhájokat, vagy kalapjaikat, ide jönnek bámulni, hogy bámultassanak. Az utca közepén huzalokon elhelyezett sűrű ivlámpák, az üzletek kirakataiból sugárzó fény, a különben szűk utcát nappali világossággal árasztják el, melynek vakító fehér fényében a nyüzsgő népáradat, a sok mozgó alak ruhájának suhogása, az ügyes olasz bérkocsisoknak a járó-kelőket óvatosságra intő hu kiáltása és egyéb láрма arra figyelmeztetnek, hogy nagy világvárosban vagyunk. Az utca torkolatánál jobbra-balra a néptérre bámul két csinos, de kisebbszerű Mária-templom, vele szemben pedig a nevezetesebb néptéri Mária-templom foglal helyt. E templom tíz kápolnájával együtt telve van hires síremlékekkel és a legnevesebb festők képeivel. Itt mutatta be Lutter Márton könyhullatás közt a szentmise-

áldozatot, midőn még hittagadása előtt a templom mellé épült szent Ágoston-rendű kolostorban mint e szerzetnek tagja tartózkodott.

Miután a népteret mindezen nevezetességeivel megtekintettük, a corsón tovább menve, Augustus császár síremléke mellett elhaladva, Boromäi szent Károly templomába tértünk, melynek főoltára alatt e szentnek szive pihen. Fából készült püspöki széke szintén itt látható. Följebb a corsón áll a szent Lőrincz temploma, melyben a Nero idejéből maradt hat antik díszoszlopon kívül megnéztük azon vasrostélyt, melyen szent Lőrincz testét elevenen sütötték, midőn is így szólt a kegyetlen tyrannushoz: «Ime megsülve már egyik felem, fordíts, egyél belőle!»

Innen áthaladva az úgynevezett «Piazza Colonna»-oszloptéren, mely a Markusz Auréliusz császár győztes hadjáratainak emlékére emelt oszlopról nyerte nevét, szent Ignác templomába léptünk és szent Alajos, valamint Berchmans szent János, az ifjúság pártfogóinak lazurkőből készült koporsóinál, melyek e szentek testeit rejtik és egy-egy oltárnak képezik alapját, rövid imát mondtunk. A bucsuzó nap végsugarai gyenge fényt árasztottak már a templomban s így sietségből elhagytuk e két szentnek lakását fölkeresni. E templomból vezet föl egy ajtó a hajdani jezsuita zárdába, hol még

mai nap is e két kiváló szent ifjúnak lakása látható, hol mély alázatosságban, lemondva a világ élvezeteiről, mint egyszerű szerzetesek töltötték ifjú életüket. E czellákat azonban legnagyobb sajnálatunkra, az őszi nap rövidsége miatt meg nem nézhetvén, siettünk a Pantheonhoz, a pogány kor-
nak ezen legjobban megőrzött emlékéhez. Azonban ezt csak kívülről láthattam, mert be nem bocsátot-
tak akkor már senkit. Hogy m. t. olvasóimat ez emlék iránt tájékoztassam, megkísérlem azt történe-
tével együtt röviden vázolni. Ez óriási köröndöt, melyet ezen alakja miatt Rotondának (köröndnek) hívnak, Agrippa, Augustus veje építette Kr. e. 27-ben. A pogánykor e legnagyobbyszerű temploma az összes istenek (vagy 60.000 lehettek) tiszteletére épült. Innen a Pantheon elnevezés, a mi magyará-
nyit jelent mint: az összes isteneknek. A tem-
plom külseje egy teljesen szabályos kört képez, melynek homlokzatát egy 16 szürke és vörös gránitoszlopokon nyugvó előcsarnok alkotja. E tem-
plom legjobban hirdeti a kereszténységnek a pogányság fölött aratott diadalát, mert már 610 óta keresztény templommá lőn avatva, midőn is IV. Bonifác pápa azt a bolds. Szűz és minden vértanúk tiszteletére fölszentelte. A katakombákból 28 szekéren hozták a vértanúk csontjait, hogy e tem-
plomban takarítassanak el ünnepélyesen. Itt nyug-

szik a kath. egyház számos jelesének földi maradványa, melyek közt a festők királyának, Rafaealnak csontjai is vannak. Mellette a három hónappal korábban elhunyt arája pihen. 1878 óta megszentelteltették e templomot, ide temetvén a pápai állam bitorlóját, az egyesült Itáliának hirtelen halállal kimúlt első királyát, Viktor Manót. Fiát, Umbertót, kinek életét nemrég gyilkos anarchista tör oltotta ki, szintén ide temették. A Pantheontól a nép hazatért szállásaira, mi papok pedig a Minerva szállodában lakó főpásztorunknál tisztelegtünk. Őkegyelmessége bennünket szokott leereszkedő nyájasságával fogadott. Fölolvastatta előttünk ama remek latin beszédet, melylyel Ő Szentségét a fogadtatáskor üdvözölni fogja; megmutatta a Szent-István-Társulat által 500 frt árban kiállított remek díszalbumot, mely e beszéd másolatát arany-betűkkel örökítette meg a vatikáni könyvtár számára. E fogadtatással ért véget Rómában való tartózkodásunk első napja s utána mindnyájan szállásunkra siettünk, hogy egy jó vacsora után csendes álomban újítsuk meg erőinket a következő nap teen-dőihez.

II. nap. Rómában.

Nyomtatásban kapott órarendünk szerint okt. 19-én reggel 8 órára volt előírva az első zárandoklátogatás a szent Péterben. Azért a nevezett nap

reggelén ugyanoly módon, mint előző napon, kijutottam a szent Péterbe, hol kegyelmes főpásztorunkkal az élén bevonultunk a szent kapun a templomba, elvégeztük szent Péter sírjánál az előírt öt Miatyánkot, Üdvözetet s egy Hiszekegyet, azután a jobboldali kápolnában Őkegyelmessége misét mondott, melyet háromnyelvű szentbeszédnek követek, de én besiettem a sekrestyébe, hogy a misézésre előjegyeztessem magam. Rómában ugyanis annyi a pap, hogy daczára a sok templom és oltárnak, mégis gyakran igen sokáig kell várniok egymásra, hogy oltárhoz jussanak. Hogy azonban eleje vétesék minden tolakodásnak s ebből származható kellemetlenségeknek, azon sorrendben léphetnek a papok a megürült oltárhoz, a melyben fölíratkoztak az e célra a sekrestyében tartott könyvbe. Fölíratkozván, jó sokáig kellett még várnom, míg rám került a sor, de ezen időt is a papi zsolozsmaimák elvégzésére használtam föl. Már majd 12 óra felé járt az idő, midőn szentmisémet bevégeztem s ép csak annyi időm maradt, hogy szent Péternek kincstárában megtekinthettem vagy 20 hívőmmel Bizancz régi császárai ajándékozta dalmatikát, a Stuardok kelyhét, Ferencz császár és magyar király drágakövekkel kirakott, megaranyozott ezüsből készült szentségmutatóját, mely akkora, hogy ember legyen a talpán, ki azt körmenetnél körül-

hordozza. Midőn ezeket sok más drágaságokkal együtt végignéztem, közös ebédünkhöz siettem a Tellenbach szállodába.

Órarendünk 3 órára a Maria Maggiore (Havi Boldogasszony) templomában, 4 órára a lateráni szent János templomában írta elő a bucsú elnyeréséhez szükséges látogatást. Tudni kell ugyanis, hogy zarándoklatunk főcélja a jubileumi bucsú elnyerése vala. Ennek föltétele gyanánt a mi zarándoklatunknak ki volt tűzve a négy főtemplom, úgy mint: Szent Péter, szent Pál, a Maria Maggiore és a lateráninak kétszeri látogatása s minden egyes alkalomkor öt Miatyánk, öt Üdvözet, egy Hiszekegy elmondása a pápa szándékára. Gyülekezési helyül mindig a szent Péter-tere szolgált. Most is oda siettem 2 órára, hol már néhány paptársam fölállította akkorára a zarándokokat négyes sorokban. Alig indult azonban a hatalmas oszlop el, megindulának az ég csatornái is s csak úgy szakadt ránk a zápor, mely elől a szent Péternek tágas előcsarnokába kellett menekülnünk. Mikorára elállt az eső, késő volt már az idő a két templomlátogatáshoz s így én többed magammal a pápai képtár megtekintése céljából a vatikánba mentem. Vatikánnak hívják azt a palotát, melyben a pápa az ő udvari népével lakik. Ez egy nagy palotacsoport tizenegyezer szobával, melyet évszázadokon át a

pápák építettek. A palota körül gyönyörű kertek terülnek el, melyekben a fogoly pápa, ki lábát soha ki nem teheti palotájából, sétálni szokott, öregsége miatt leginkább hordszéken vagy hintón. A szent Péter-téri jobboldali oszlopcsarnok végében van a bejárat a vatikánba. A bejáratnál a pápai testőrgárda, az úgynevezett schweiczi gárda néhány szálás, széptermetű és piros pozsgásképzű tagja áll őrt, kik közül egyik hozzám lépve kérte, hogy mutassuk elő zarándokjegyeinket. Ennek megtörténtével barátságos kézmozdulattal mutatta meg az irányt, a merre mennünk kell. Néhány száz lépcsőn fölfelé haladva, végre fölértünk a képtárba, a Rafael-termekbe és folyosókra. Meg kell ugyanis különböztetnünk itt azon képeket, melyek vászonra festve rámakba vannak foglalva, azoktól, melyek a termek és folyosók falaira vannak pingálva. Ez utóbbiak legnagyobbbrészt Rafael festményei s azért hívják a termeket és folyosókat Rafael termeinek és folyosóinak. A Rafael-termek óriási képei az egyháztörténet kimagasló eseményeit, a Rafael-folyosók apróbb képei pedig a bibliai történet egyes jeleneteit örökítik meg a legszebb formában. Itt sok ismerős képpel találkoztam, melyeknek utánzatát vagy Loretto szőnyegein, vagy korsóin láttam. Rám mindezek közül legmélyebb benyomást Crivellinek egy fájdalmas Szűzanya képe gyakorolt,

mely előtt néhány pillanatra megállván, úgy tetszett, mintha Mária arcza, ölében tartott Fia halála fölött érzett fájdalmában rángatódnék és minden arcizma mozogna, midőn egyszerre könnycsepp ül szempilláira. Ekkor hirtelen zsebkendő után nyultam, hogy letöröljem a kép szemlélete folytán arczomról leperregő könnyeimet. Nagyszerűnek tetszett színpompája folytán Bécs visszavétele Sobieszky lengyel fejedelem által, valamint a hit ihletétől átszellemült római matróna, ki az őszinte részvét keltette fájdalom hű kinyomatával arczán, angyali szívjóságot sugárzó tekintettel szemléli Sándor vártanúnak kézben tartott fejét, kinek megcsonkított teste lábainál hever.

A nagyszámú jelesebbnél jelesebb festményekről bővebb ismertetést most nem nyújthatok, mivel az kiszabott célomon túl vezetne s tán mélyen tisztelt olvasóimra is fárasztó lenne. A képtárból hazatértem, hogy az ácsorgásban elfáradt tagjaimat a vacsora elköltése után nyugalomnak adjam át.

III. nap Rómában.

Október 20-ika éltem egyik legboldogabb napja, mely soha el nem törölhető benyomást gyakorolt rám. Tíz órára lévén kitűzve a pápa általi fogadtatásunk, sietnünk kellett az előírt látogatásokkal a Havi Boldogasszony és lateráni templomokban.

E végből korán reggel a Havi Boldogasszony templomába vittem magam a villanyossal, hol misét mondtam. Mise után elvégeztem az előírt bucsú, imákat, azután egy szerzetes klerikus megmutatta többünknek azon léczdarabot, mely a hagyomány szerint Krisztus Urunk jászolából való, megnéztem még V. Piusnak üvegkoporsó alatt látható csontvázát, mely egy oldalkápolnában pihen. De hogy a templomról magáról is szóljak, röviden emlékeztetőkbe idézem, a mit úgy is mindnyájan ismernek, e templom eredetét. 352-ben Kr. u. János nevű igen gazdag római nemesnek álmában megjelent a Szűzanya és azon óhajának adott kifejezést, hogy tiszteletére azon a helyen építsen templomot, a hol másnap havat talál. Aug. 5-én reggel az Esquilini halmot bokáig érő hó fődte, a mi annál csodálatosabb volt, mert Rómában még télen is csak minden 20 esztendőben egyszer esik hó s az is rögtön elolvad. Az égieknek ezen világosan kifejezett akaratja szerint azon helyen fölépült a templom, mely eleinte egyszerű volt, de a századok folyásában a pápák és népek vetekedve bővítették és ékesítették azt úgy annyira, hogy most szűz Máriának legszebb és legnagyobb temploma a világon. A mit emberi szív szépet kigondolhatott, emberi kéz drágát alkothatott, az itt a szűzanya tiszteletére összehalmozódott. Fönn magas padlatán ragyog Amerika drága

aranya, lenn lábunk alatt a legszebb márvány fénye kápráztatja szemünket. A kétezeréves márvány-oszlopok, melyek a mennyezetet hordják, a pogány világ hódolatát látszanak hirdetni Isten Anyja előtt. Az oszlopok fölött ezerötszáz éves mozaikképek a bibliát szemléltetik. A főoltár, mely fölött négy óriási porphyrkőoszlopokon nyugvó mennyezet emelkedik, teljesen szabadon áll, úgy hogy a miséző főpap arczával a nép felé fordul. Az oltár fölött elvonuló diadalív apró kövekből kirakva szemünk elé állítja a négy evangelista elbeszélése nyomán szűz Mária életét; mögötte lévő félkupola pedig az égbe enged bepillantást, hol a Megváltó nagy sereg angyal és szent között megkoronázza az ég királynőjét. Ragyog, tündöklök itt minden ezerféle színben s Nagyasszonyunk e dicsőségéből oly biztatón tekint le ránk, hogy szint égi dalra fakasztja szívünket. A főoltár balján V. Pál pápa kápolnája, jobbján Sixtusé, e pompát csak fokozza vérvörös jázpis-oszlopok díszítette Mária képével, alabástrom s márványdíszeikkel s gyönyörű mozaik képeikkel.

Máriának e csodaszerű templomából négy társammal a nem messze fekvő lateráni szent János-templomba igyekeztem; útközben azonban betértünk Praxedes szűz vértanúnak templomába, hol megnéztük azon oszlopot, melyhez Krisztus Urunk az ostoroztatás alatt kötve volt és a templom közepén

lévő kútat, melybe Praxedes a vértanúk vérért szivacsokkal gyűjtötte össze a kivégeztetés helyén; itt láttuk továbbá borromei szent Károly egy székét és azon asztalát, melyen naponként sok szegényt vendégelt meg házában. Rövid ájtatoskodás után innen a Lateránhoz értünk. A templom homlokzata egy puszta térre néz. Óriási oszlopok emelkednek az ég felé, melyek az előcsarnokot hordják. Ennek tetején álló rengeteg szobrok messze vidékre ellátszanak. Az előcsarnokból öt kapu, ezek közül a legszélső jobbra, a szentkapu, vezet be a három hajóra osztott templomba. Nem írom le e templom gyönyörűségét, hanem csak azon ereklyéket említem, melyeket itt láttunk. A főoltáron van szent Péter oltárasztala, e fölött egy magas mennyezetszerű páholyban szent Péter és Pál fejereklyéi őriztetnek; balfelől egy kápolnában egy egyszerű cédrusfa asztal látható, melyen a hagyomány szerint isteni Üdvözítőnk az utolsó vacsora alkalmával az Oltáriszentséget szerzette. A jobboldali kápolnában II. Szilveszter pápa síremléke van, azon pápáé, ki szent Istvánnak a szent koronát küldte ajándékba. Itt leng most ama zászló, melyet a szentkapu bezárásán jelen volt magyarok tűztek örök hálául e pápa sírjára.

A lateráni templom mellett közvetlen szomszédságban a szent lépcső kápolnája áll, hová azon lépcső

vezet, mely egykoron Pilátus háza előtt volt s melyen Jézust halálraítéltetése után levezették. E lépcsőn csak térden csuszva szabad fölmenni s mondhatom nem kis önmegtagadásómba került ez, mert már a közepe táján, a 14—15 lépcsőn, úgy fájt a térdem, mintha már vérzenék. De azért meg-gondolva, hogy az Úr a fájdalmak sokkal nagyobb terhét hordta e lépcsőn le, csak előre haladtam, míg az utolsó 28-ik lépcsőig eljutva és azt meg-csókolva, föl nem kelhettem. Innen sietve egy bér-kocsin a közeli szent kereszt (S. Croce in Gerusa-leme) templomához hajtottunk, mely egyike Róma hétfőtemplomának. Nagy Konstantin császár építtette a Jeruzsálemből hozott kínzó eszközök megőrzé-sére. Itt a sekrestye mellett egy kis kápolnában láttuk azon szegek egyikét, melylyel Krisztus Urunkat a keresztre szegezték, továbbá két tövist koro-nájából, egy darabot a jobb lator keresztjéből, a Krisztus keresztje fölött függött fölirat egy részét, Szűz Mária fátyolából egy darabot és Nagy szent Gergely pápa számos ereklyéjét, valamint szent Tamás apostol azon ujját, melylyel Krisztus Urunk kézsebeit érintette, midőn föltámadása után má-sodszer megjelenvén összes apostolainak, Tamásnak mondá: «Ereszd ujjadat a szegek helyébe és bocsásd kezedet oldalom sebébe s ne légy ezután hitetlen, hanem hívő».

A szent kereszt templomától bérkocsin egyenesen a szent Péter terére hajtottunk, hol már gyülekeztek a népek ezrei, hogy boldog részesei lehessenek ama pillanatnak, midőn Krisztus földi helytartója a világ minden tájairól összegyűlt szerető gyermekei közt megjelenvén, reájok apostoli áldását adja. Nemzetiség szerint csoportosultak a népek s mi magyarok kegyelmes Főpásztorunk Császká György őnagyméltósága körül tömörültünk, ki teljes főpapi díszében megjelenvén, valamennyi ott megjelent főpap közül kitűnt. Daczára annak, hogy nem mi magyarok jutottunk be legelőbb szent Péter templomába, mégis a rendezőség nekünk tartotta fenn a legalkalmasabb helyet, honnan a Szentatyát egész közélről láthattuk. Mintegy harminczezren foglaltunk helyt a szent Péter templomának középhajóját bekerítő, e célra fölállított, korlát körül. Mi magyarok közvetlen a főoltár előtt, melynél a pápa áldását adja, álltunk, tőlünk aztán jobbra-balra spanyolok, svájcziaiak, olaszok, németek, Freiburgiak különösen és horvátok állottak. Míg a szentséges Atyát vártuk, az alatt az egyes nemzetek fölváltva szent énekeket zengedeztek, a miben különösen a spanyolok és Freiburgiak szép rithmusos énekei által tűntek ki. Mi az «Egek ékesége» és «Ott, hol szent Péter sírba téve» kezdetűeket énekeltük el. Majd 12 órára járt az óra mu-

tatója, midőn egy hatalmas «pszt» zúgott végig a tömegben. Óriási csend következett, mindenek arcza a várakozás sovár pillantásaival fordul a templom közepe táján lévő oldalkápolna felé, honnan a pápát vártuk; egyszerre zsvaj keletkezett, mely egekig törő lármába csap át, a mint a zsvio, eviva, vive, hoch összevegyül a mi öblös torkainkból szakadó éljenekkel s aztán mint ágyúk bömbölése hömpölyög végig szent Péter tágas boltívei alatt. Az öröm pírja ül mindnyájunk arczán, mert magas vállaikra emelve hat bíborruhás lakáj hozza az aggastyánt, kinek hosszú sovány arcza mintha átlátszó viaszkból volna, oly halvány s csak magas, méltóságos homloka alatt tűzben égő csillagpár árulja el benne az életet, a mint szeretetet lehelő sugárait reánk szórja. Ez égi tüneménynek látszatával bíró tetőtől-talpig fehér alak feledteti velünk egy pillanatra a helynek szentségét, melyen állunk s túláradó boldogságunk tapsokban, kendők lobogtatásában, örömkönyekben tör magának utat, hogy a nyilvánosság előtt is elárulja ama szeretetet, melytől szívünk ég Krisztus helytartója iránt. A főoltár előtt leeresztik vállaikról a hordszéket, a pápa üdvözlésére, lábcsókra siet Kalocsának érsek-atyja a többi főpapokkal. Azután lassú léptekkel, udvari papjától támogatattva fölmege a pápa az oltár előtt e célra szánt térdeplőhöz s térdre ereszkedik.

Így hallgatja az klerikusok és a jelenlevő papság által fölváltva énekelt lorettói litániát, melynek végeztével fölmegey a főoltárhoz és éles, eléggé hallható hangon énekli az áldás fohászát és szavait. Utána fölszáll ismét hordható trónusára s a hat szolgálta ép felénk hozza, mi óriási éljenrivalgással fogadjuk, mire egy kissé fölemelkedik székében, egyik kezét annak támlájára támasztva, másikat hosszasan felénk, kik leginkább kiáltottunk, terjesztve áldást mond. Megújul az előbbi jelenet minden részlete, míg a vatikánba visszaviszik a pásztorok főpásztorát, ki még a mögötte bezáruló ajtóból is áldást int felénk. Mi pedig a «pápa-királyt» éltetve osztunk szét. Az egész szertartás jó félóráig tartott. Nem fejezhetem be a fogadtatás leírását alkalmasabban, mint azon égő óhajással: «Éljen a pápa-király!» Adja az Ég Ura, hogy azon lealázó, az egész kereszténységre szégyenletes helyzetéből, melybe az egyház megdöntésére törekvő szabadkőművesség sodorta, minél előbb kiemelkedhessék. Mihez azonban a keresztény népek szeretete és ragaszkodása a Szentszékhez szükséges. Nekünk katolikusoknak mindenkor gyermeki szeretettel és ragaszkodással kell viseltetnünk szentes Atyánk iránt, kire az egész anyaszentegyház kormányzásának nehéz föladata hárul. Ne súlyosbítsuk nehéz helyzetét engedetlenségünk által soha,

hanem mindenkor az ő utasításai, az ő kívánsága, az ő parancsa szerint cselekedjünk. Ha ő valamit helyesel azt kövessük, a mit ő kárhoztat, attól fussunk, mert őt tette Krisztus a tiszta erkölcsök őréül, reája bízván bárányainak s juhainak legeltetését és ő érette imádkozván, hogy hite meg ne fogyatkozzék, hanem megtérvén, erősítse meg a hitben atyafiai. Üdvözlégy tehát még a távolból is, lelkünk fölkent vezére s fogadd hű fiaidnak égbe szálló imáját egy jobb jövőendő zálogául.

A pápai fogadtatás napján ebéd után azonnal bérkocsi után néztem, hogy összebeszéljt őt tagú társaságunkat a bucsúlátogatások elvégzése céljából Róma negyedik főtemplomához, a várostól háromnegyed órányira fekvő szent Pál bazilikához vigye. Bucsúlátogatásokat említettem, mert egyszerre két látogatást végeztünk itt olyformán, hogy a templomba menve elvégeztük az előírt imákat, azután kijöven, újra visszatértünk őt Miatyánk és őt Üdvözlét, egy Hiszekegy elmondására. Ekkép megtakarítottunk egy hosszú utat és sok időt, melyet igénybe vett volna egy másodszori látogatás. Hat lírában megalkudván az egész délutánra, felültünk ötödmagammal a fiakkerre és tekervényes utczákon végig hajtvá a Tiberis mellett épült Vesta-templomhoz értünk. Vesta egy pogány istennő volt, úgy szólván az egyedüli, kit mint szűzet tiszteltek. Az

ő tiszteletére épült e kis kerek templom, melyet kívülről 19 márványoszlopon nyugvó folyosó fut körül. Róla nyerték nevüket a híres vesta-szüzek (pogány apácák), kik a forumon épült másik templomában a tiszteletére égő örökös vesta-tűzet élesztették és halállal bűnhődtek, ha a szűztisztaság ellen vétettek. Most e templomocska szűz Mária tiszteletére van fölszentelve. Szomszédságában egy víziistenkék (tritonok) által tartott szökőkút locsogó sugara szökellik a magasba, hogy millió csöppé válva hulljon az alatta lévő medenczébe. Ezen túl «S. Maria in Cosmedin» nevezete alatt szűz Máriának egy temploma áll, mely a falain már félig elmosódva látható régi festményekről, valamint arról nevezetes, hogy itt őriznek egy kerek kőlapot, közepén szájforma nyílással, melyről azt tartották, hogy azok, kik hamis tanúságot vagy esküt tesznek és kezüket ama nyílásba bedugják, onnét többé ki nem vehetik. Azért e kőlapot, mely állítólag a pogány bírácoknak az igazság kiderítésére szolgált, az igazság szájának (bocca delle Verita) nevezik. A főoltár fölött pompázó gyönyörű szentségház, egy mozaik diszítésű püspöki szék és egyéb mozaik munkákon kívül e templomban a szentély alatti kriptában szent Cyrilla reliquiái láthatók.

Innét szent Pál kapuján át elhagytuk Róma

városát. A városon kívül e kapu tözsomszédságában áll Cajus Cestius piramisa; egy 30 m. hosszú és ugyanoly széles alappal bíró 37 m. magasságban csúcsban végződő építmény, mely Cajus Cestius római főnemesnek sírját képezi. E mellett elhaladva jó félóra múlva szent Pál templomához értünk, mely egy óriási pusztaságon (campagna) egymagában áll. Ezt a templomot a mult század első felében építették, mert a régi, mely 1500 esztendeig állt e helyen, 1823. évi július 15 és 16-ika közötti éjjel állítólag véletlen eset folytán leégett. Ez a bazilika-stilben épült templom szent Pál apostol sírja fölött emelkedik, kit egy Lucina nevű római hölgy temetett ide saját birtokára. Az építési anyagot e templomhoz a világ minden tájairól szedték össze. Így azt a 80 világosszürke gránitoszlopot, melyek a főhajó mennyezetét tartják, elválasztván a főhajót a mellékhajótól, a Svájcznak hóborította hegyeiből faragták, míg a tetőzet fenyőgerendái valamikor Norvégia ködfödte bércein zöldültek. Mehemed Ali, Egytom viczekirálya négy 50' hosszú sárgás áttetsző alabastromoszlopot küldött, míg ezeknek talapzatát, mely drága zöldszínű malachit kőből van, I. Miklós orosz czár ajándékozta s így valóban elmondhatni, hogy a nemzetek nagy apostolának legfönségesebb templomát a nemzetek állították föl.

Elvégezvén fönt említett módon dupla bucsú-látogatásunkat, bérkocsinkra ülve keleti irányban a katakombák felé hajtattunk. A katakombák föld-alatti folyosók; az első keresztényektől azon célra ásva, hogy halottjaikat oda temessék s maguk is a véres üldözések idejében ide rejtőzködjének. Mintegy 60 katakombába ismeretes eddig, melyek Róma mezői alatt össze-vissza futva oly utat tesznek, melylyel édes hazánk egyik határát a másikkal kényelmesen összeköthetnők, mert összes hosszuk csak 180 mértföldet tesz ki. A ki jártas vezető nélkül száll le valamelyik katakombába, az vessen számot életével és készüljön a legkínosabb éhhalálra, mert annyi itt a folyosó hosszában, keresztben, sőt 1—2 emeletre, hogy úgy eltéved bennök, hogy sohasem éri végét s így a napvilágot többé meg nem pillantja. E folyosók rendszerint oly szűkek, hogy csak egy ember mehet keresztül rajtok s némelyütt oly alacsonyak, hogy csak meghajolva mehettünk bennök. A falakban jobbra-balra egymás fölött sírüregek vannak, melyek most már nagyobbrészt üresek, miután a csontokat innét kiemelve, különféle templomokban temették el, de itt-ott még most is egész csontvázak láthatók azon mód, a mint az első keresztények halottjaikat eltemetni szokták. A folyosók sok helyen kripták és kápolnákká szélesednek, melyekben az oltárokat a

martyrok sírjai alkotják s az első keresztények festette szentképek láthatók. A pogány üldözések véres napjaiban itt gyűltek keresztény őseink egybe a szent titkok megünneplésére, itt hallgatták Isten igéjét és részesültek a szentmise s hét szentség áldásaiban; itt merítettek erőt a vértanúsághoz.

Szent borzadálylyal eltelve léptünk vezetők után Petronella bazilikájában ama pinczeszerű nyílásba, mely Domitilla katakombáiba vezet. Égő gyertya volt mindenikünk kezében s gyors léptekkel követtük majdnem rohanva menő vezetőnk, ki eleve figyelmeztetett bennünket, hogy ha újra napvilágot látni óhajtunk, úgy együtt maradjunk s csak utána menjünk. Láttuk itt a nyitott sírokat, egyik másikában csontvázat is találtunk, a sírok szájánál a falban kis mécses agyagedényeket, a kápolnáknak II. századbeli festményeket.

A katakombák legnevezetesebbje azonban a kallisti, mely nevét Kallist pápától († 223) nyerte, ki első elöljárója volt e ker. temetőnek s én minden zarándoknak ajánlanám, hogy inkább ezt nézze meg, mint bármely mást. Teszem ezt azért, mert ebben találja a legtöbb s legérdemesebb látni valót. Bejárata az apiai úton szent Sebestyén kapujától tíz percznyire van. Bejáratától néhány lépésnyire tizenkét vértanú pápának kriptája van, mely körül a szentségkápolnák csoportosulnak. Ezek mind-

egyikében a benne kiszolgáltatni szokott szentségre vonatkozó szentképek láthatók az első keresztényektől festve, melyek fényes bizonyságul szolgálnak arra, hogy szent hitünk apostoli eredetű, mivel az első keresztények is csak azt hitték, a mit mi, azon szentségekkel éltek, melyekkel mi élünk. Nem áll tehát az, a mit eretnekek saját mentségükre kitaláltak, hogy a katolikus egyház eltért volna Krisztus tanításától, az evangelium tiszta igazságától.

Domitilla katakombájától az apiai úton vissza-indultunk a város felé. Ezen út nevét Apius Claudiusától nyerte, ki azt 312-ben Krisztus előtt építette. Az ő s Rómának legnagyobb és legszebb útja volt ez, melyet Albanóig a legdiszesebb sírok szegélyeztek. Legnevezetesebb ezek közt Czeeczilia Metella, Crassus triumvir feleségének síremléke, mely egész várat alkot s a középkorban rabló lovagoknak arra is szolgált. E síremlék egy négyszögű talapzatra épített 29 $\frac{1}{2}$ méter átmérőjű nagy körönd, mely márványburkolattal és ökör fejekkel van díszítve s melynek tetejéről egész Róma fölött áttekinthetünk. Tőle nem messze az út másik oldalán áll szent Sebestyén temploma (S. Sebastiano fuori le mura) azon a helyen, hová Luczina nevű matrona (római hölgy) szent Sebestyén testét temette, midőn azt egy kloakából (peczegődör)

hová a vad pogányok nyilakkal való agyonlövöldöz-
tetése után vetették, kiemelte. Itt látható e templom-
ban a szentnek Bernini híres képzőművész rajza után
készített szép szobra. Vele szemben egy oltáron
számos ereklye őriztetik, köztük Kallistus pápa feje
és Krisztus lábnyomai, melyekről alább bővebben
szólok. Ettől jobbra egy kápolnában szent Fábían
pápa és vértanú feje őriztetik, míg a főoltár mellett
balra lépcsők vezetnek le azon pinczeszerű kerek
kriptába, hol az első században szent Péter és Pál
apostolfejedelmek testeit rejtették, honnét e tem-
plom az V. századig Péter és Pál bazilikájának
neveztetett. Innét a város felé nincs messze a «Quo
vadis» templom. Ez azon a helyen épült, hol a
legenda szerint isteni Üdvözítőnk súlyos kereszttel
megrakva Péterrel találkozott, midőn ez az üldözé-
sek elől menekülve a városból futott. Péter föl-
ismervén az Urat, kérdé: «Uram, hová mégy»
(Domine, quo vadis), honnét a templom «quo
vadis» neve. Jézus felelé: «Megyek fölfeszíttetni
Péterért». Az apostol megértvén mesterének inté-
sét, visszatért a városba, hol Nerótól keresztre
feszíttetett. A jelenés helyén Üdvözítőnk lábait
egy kőbe nyomta s ezen nyomokat őrzik manap is
szent Sebestyén templomában; míg itt csak egyik
lábnyomának utánzata látható márványkőben, mely
mellett Üdvözítőnk életnagyságú márványszobra

áll, baljában keresztet tartván. Áhitattal csókoltuk meg e lábnyomokat s azután az apiai úton tovább haladtunk a város felé jobbra-balra szemlélvén a pogánykorból fönmaradt várszerű romokat, melyek egykoron a világ leghatalmasabb urainak palotáit, fürdőit és czirkuszait alkoták. A mint a hosszú útban elfáradt egylovasunk lassan a város felé vonszolt minket, a kocsissal hatunkat, mindnyájan megtermett legények, kik együtt közel öt métermázsát nyomtunk — volt tehát mitől elfáradni a szegény gebének — egy kertajtó fölött e fölírást olvastuk: «Columbaria», magyarul «galambház». De tudtunk még annyit a gymnaziumban tanult régiségtanból, hogy e név egész mást jelent, mint a mit mond, kolumbáriának hívják azon családi sírboltot, melyben a megégetett halottak hamvait vedrekben (korsókban) őrizték. Ezt is látni óhajtván, vajjon valóságban megfelel-e a deákkorunkban felőle alkotott képzetnek, meghúztuk az ajtóra alkalmazott harangnagyságú csengetyűt, melynek hívó szavára két leány kaput nyitva azonnal tartotta markát, hogy «cinque soldi» öt soldit = 25 fillért fizessünk, mert ingyen a talián semmit sem mutat. Miután mindnyájan lefizettük e taksát, elvezettek bennünket a kert közepén álló jégverem vagy mészégetőre emlékeztető építményhez, mely alatt keskeny kőlépcső vezet egy négyszögben

kifalazott tágas verembe, melynek közepén álló hosszú széles oszlopán a tetőzet csúcsa nyugszik. A falakban pedig köröskörül messziről galambduczkokhoz hasonlító fülkék vannak, melyekben a hamvvedrek állanak. Több fülkében még most is hamvvedrek állanak s rajtok latin írásban, kinek hamvait rejték egykoron. Most azonban már csak régiség gyanánt mutogattatnak itten. Miután ezt megtekintettük, a caesarok palotájának várszerű romjai mellett elhaladva beértünk Rómába, hol aztán nemsokára lakásunkra találtunk.

IV. nap Rómában.

Október 21-én vasárnap reggel a szent Péterben elvégezvén gyónási ájtatosságomat, mivel itt oltárhoz nem juthattam, átmentem villanyoson a Maria Maggiore-ba misézni. Itt azonnal sorra jutottam s szentmisém után még rövid ájtatosságot végezvén, hallgattam a szép olasz énekes misét, mely egyik kápolnában ép akkor állt. Mire hazaértem a Tellenbachba, már tizenegy óra volt és nyomban rá jött Bászler István kollegám s fölszólított, hogy a szűkebb körű fogadtatásra menjek vele a pápa elé. Eleinte megörültem e szerencsének, hogy újra láthatom szentséges Atyámat s esetleg néhány szóra is méltat; de odaérve a vatikán elé, végig néztem nem ép ünnepies

öltözetemen, melyet még hozzá aznap reggel az oltáriszentséget égő viaszgyertyával kísérvén, végig öntöttem, úgy hogy derekamtól bokáig csupa viaszpecsét volt: rösteltem így megjeleni a föld legelső fejedelme előtt s inkább lemaradtam. Azonban ez utat sem tettem teljesen hiába, mert ezalatt volt első alkalmam a szép szobrokkal díszített Angyalhidat az Angyalvárral együtt közelebbről szemügyre venni.

Az Angyalvár egy óriási négyszögű alapra épített köröndszerű építmény, mely eredetileg családi sírboltnak volt szánva. Hadrian császár építtette Krisztus után 136-ban családja számára. A mint azonban a pogány templomok Krisztus szolgálatába szegődtek, úgy e vár is az ő helytartójának lett védő bástyájává. Nevét e vár a tetején álló angyal szobortól nyerte. Ennek története pedig a következő: 590-ben Rómában nagy pestis dühöngött, mely százával szedte naponkint áldozatait. Ekkor Nagy szent Gergely pápa ünnepélyes engesztelő körmenetet vezetett szent Péter templomához. Midőn a mostani Angyalhidon áthaladt a vár tetején, megjelent szent Mihály arkangyal, kardját hüvelyébe dugván annak jelzésére, hogy az Úr ki van engesztelve, megszűnt az Isten csapása. E történetet megörökítendő szent Gergely harmadik utóda, IV. Bonifácz kápolnát építtetett a jelenés helyére szent Mihály tiszte-

letére. Később III. Pál (1534—1549) a lerombolt kápolna helyébe szent Mihály márványszobrát tette, melyet XIV. Benedek (1740—1758) azon bronzszoborral cserélt ki, mely még most is pompázik a vár tetején s melyet még a minden szentet lerombolni szerető olasz kormány sem mert onnét eltávolítani, mintha csak attól tartana, hogy szent Mihály újra kivonja hüvelyéből boszuló kardját, hogy széjjel suhintson az egyház legádázabb ellenségeinek soraiban. Tudnunk kell ugyanis, hogy e váratis, mely évszázadokon át a pápák védelmére szolgált, 1870 szeptember 20-án Garibaldi rabló csapatai elfoglalták s így most királyi katonák tanyáznak benne. E vár tövében haladtunk el, midőn Bászler kollegáimmal a vatikán felé hajtottunk.

Délután a Kapitolium felé vettük utunkat. A spanyol piacztérről a «Fontana di Trevi» Rómának legszebb és legnagyobb kútja, azután a «forum Trajanum» (Traján tere) mellett elhaladva az «Ara coeli» térre értünk, hol megállt egyfogatosunk. Balkéz felől 124 márványlépcső vezet az «Ara coeli» templomba; előttünk tizenegy a Kapitolium terére, hová még a jobbkéz felől kanyarodó kocsíút is visz. A szakadó eső miatt leszállni nem akarván, az utóbbi úton fölhajtottunk a Kapitolium terére, mely egy szabályos négyszöget alkot, három oldalról palotáktól határolva, míg a negyedik szabadon

néz le a völgybe, hová a tizenegy márványlépcső vezet. A tér közepén Márk Aurél császár óriási lovasszobra áll bronzból, mintha csak le akarna ugratni e magaslatról. Jobbra-balra tőle a Kapitoliumi muzeumok vannak, melyekben a pápák által a római népnek ajándékozott régiségi műkincesek, úgymint művészi kivitelű szobrok és képek vannak elhelyezve.

Ezek megtekintése után, mivel kissé már alábbhagyott az eső, a muzeum szomszédságában épült «Ara coeli» (mennyei oltár) templomba iparkodtunk. E végből a kapitolium teréről levezető tizenegy márványlépcsőn le és 124-en ismét föl kellett mennünk, hogy beérjünk a háromhajós templomba, mely nevét azon legendától nyerte, mely szerint Augustus császár e helyütt egy oltárt látott az égből a földre szállani, melyen egy csodaszép szüzet kisdettel karján pillantott meg, miközben e szavakat hallotta: «Ez az Istenfiának oltára». A jelenés helyén most egy kápolnaszerű oltár áll, mely alatt szent Ilona teste pihen. E templom legnagyobb nevezetessége azonban a kis Bambino, vagy mint az olaszok hívják, Santo Bambino. A sekrestyében egy üvegszekrény alatt őrzik a kis Jézusnak az olajfák hegyén termett fából faragott szobrát, melynek csodatévő erőt tulajdonít a római nép. Állítólag számos beteg, különösen kisdetek csodálatos módon

gyógyultak meg e szobor érintésére. Erről látszanak tanuskodni a nagy mennyiségű ékszerek, melyek a kis szobrot ékesítik. Karácsonykor a 4—6 éves gyermekek hálakép dicsbeszédeket tartanak a Bambinóról, mely e célra betlehemmé alakított oltáron ki van téve. A templomból kikerülve a mint jöttünk, úgy visszatértünk a kapitoliumtérre, melyről balkéz felől egy gyalogút vezet a híres «Forum Romanum»-ra. E rövid és szűk út végén mindenekelőtt a mamertini börtönökre akadunk. A forum romanum éjszakkéleti sarkán egy templom előcsarnoka alatt 45 lépcső vezet egy mély földalatti üregbe, mely azelőtt csak egy gömbölyű nyílással volt összekötve a föld felületével. Ebből ismét ugyanoly nyílás még mélyebben fekvő üregbe, hová azonban most már szintén modern kényelemmel tizenegy lépcsőn lehet lejutni. Már a királyok korszakában ide zárták az államvétségek miatt elítélteket, kiket sokszor megfojtottak vagy a legkínosabb éhhalállal pusztítottak el. Oh mennyi igaztalan ítéletről tanuskodhatnának e 2500 esztendőös börtönök szájai, ha megszólalhatnának. De a mi őket a világtörténelem és még inkább a keresztény anyaszentegyház szemében nevezetésekké, de egyszersmind megszentelt helyeké tévé, azon körülmény, hogy a pogány császárok által államveszélyeseknek ítélt apostolfejedelmek szintén e börtön

lakói lettek. Innét indult szent Péter a poroszlóktól hurczoltatva Janiculus hegyére, hogy Mestere példája szerint keresztre feszíttessék; szent Pál pedig az ostiai úton a vésztohelyre, hogy feje vétessék. Szent áhitattal és meghatottsággal álltunk ép XIX. századdal a történetek után e megszentelt barlangokban, hol még most is áll a kőoszlop, melyhez lánczczal kötötték az apostolokat, látható ama kút, mely az ő imájukra fakadt, midőn szent Processus és szent Martinianus börtönőrök és negyven fogolytárs az apostolok példája és szavai által a keresztény hit igazságáról meggyőződve, a keresztséget kérték. E kút vizével kereszteltettek meg, hogy aztán szintén Krisztus vértanúivá legyenek. A mint kilép az ember a börtönökből, szeme elé tárul az ősi Rómának legnagyobb szerű tere, a forum romanum, melyet most nem régiben ástak ki a föld alól s mintegy 2—3 ölnyi mély völgykatlanban terül el. Köröskörül a császárok régi palotáinak, pogány templomoknak s egyéb ókori nevezetes épületek romjai szegélyezik. Mindjárt szemünk előtt áll Septimius Severus diadalíve, tőle jobbra a Saturnus-templom márványoszlop maradványai. A forum kétezer esztendő s kövezetje nagy részen még oly ép, mintha nem rég rakták volna. A forum déli végében Nagy Konstantin császár diadalíve látható, melyet a Makszenczius fölött

323-ban Kr. u. a milviai hidnál nyert és Krisztus hathatós segítségének tulajdonított fényes győzelmének emlékére emeltetett. E diadalivvel együtt virradt föl az egyház szabadságának napja, mert Nagy Konstantin szólította Krisztus egyházát a sírok (katakombák) hazájából az Isten szabad ege alá, ő engedélyezte, hogy ezután már ne csak földalatti sötét rejtekekben, hanem nyilvános templomokban magasztalhassák Krisztust, az élő Isten fiát. A mint a forumot kissé körüljárva az éjszaknyugati oldalon szemléltük, társaságunk két kutatni vágyóbb tagja, Winkler Pál érseki könyvtárnok és Haas M. kulai tanító, nem törődve az égnek mindegyre sötétebb fenyegetésével, leszálltak a forumra, vizsgálván a kiásott szobor és épületdarabokat. Hiába szólítottuk őket, jöjjenek már, mindjárt elered a zápor, ők ezzel keveset törődtek. De meg is adták árát, mert teljesen átázva értek a forum mögött álló Kolosszeumhoz, hová mi az ég csatornáinak bőséges vízömlései közt földött kocsin jutottunk.

Hogy megértsük, mi az a Kolosszeum, ismerjük meg rövid történetét a pogánykor eme leghatalmasabb épületének. Építését Flaviusz Vespasziánus római hadvezér, kit katonái Jeruzsálem ostromlása közben Kr. u. 69-ben császárnak kikiáltottak, kezdette, hogy ezáltal megnyerje a római nép hajlamát. Jól tudta ugyanis, hogy az erkölcsében vég-

romlásra jutott nép semmit sem szeret annyira, mint a véres játékokat és viadalokat. Ő azonban csak az első emeletig vihette ezen óriási tojásalakú épületet, melynek hosszátmérője 188 méter, szélességi 156 méter. Fia, Titus, legyőzvén a zsidókat és elpusztítván Jeruzsálemet, a nemzet életben maradt részét rablánczra fűzve Rómába hurczolta és a Kolosszeum tovább építésére fölhasználta. Több százezer zsidó rabszolga dolgozott ez óriási művön, kik fölé tizenként egy felügyelőt rendelt. Ez hegyes bottal ösztökelte a lankadókat a munka folytatására, úgy hogy csak Titus uralkodása alatt tizenkétezen pusztultak el ez embertelen bánásmód következtében. S midőn ily áron 80-ban Kr. u. a második emeletet is befejezték, a császár 120 napig tartó nagyszerű játékokkal nyitotta meg e czirkuszt. E játékok alkalmával ötezer vadállat és tízezer ember veszté életét, több ember, mint állat, mert azokat nemcsak a vad bestiákkal, hanem egymás között is halálos viadalra kényszeríték. S midőn a kiéheztetett és tüzes vassal felbőszített fenevadak marczangoló fogai és éles körmei belemélyedve az emberi testbe, darabonkint leszakították róla a húst, midőn száz tátongó sebből patakokban folyt a vér a czirkusznak porondjára, midőn még az életben maradt viadorok, kiket a fenevadak megkiméltek, ezekénél is bőszebb kegyetlenséggel rontottak

egymásra, hogy törüket ellenfelük szívébe mártassák: akkor a világ legműveltebb népe, főnemeseivel, császárával «szende» Vesta szüzeivel élén gyönyör mámorba merülve élvezett. Mily mély sülyedése ez az erkölcsöknek, mily szörnyű eldurvulása a kedélynek, mely másban már gyönyörét sem lelheté! S ez mutatja, hogy a tudomány és művészet fejlesztése, az úgynevezett műveltség, egymagában nem képes a kedélyre finomítólag, a lélekre nemesítőleg hatni, ahhoz a keresztény vallás jótékony befolyása volt szükséges, mely kiirtotta a pogány vadság eme fattyúhajtásait, megtanítván a világ hatalmasait, hogy legszegényebb embertársukban is felebarátjokat, magukkal egyenrangú testvéröket tiszteljék.

Titus utódja, Domiczián, fejezte be a világ e legnagyobb czirkuszának építését, a meglevő két emeletre még kettőt rakván, úgy hogy a négy emeleten 87 ezer ember nézhette a vérengző játékokat. Legfelül 200 láb magasságban a köznép (plebs) állott, alattok fokozatosan lefelé mindig magasabb rangúak számára ülőhelyek voltak köröskörül, míg a legutolsó sor páholyszerű ülőhelyei a császár s vele szemben a Vesta-szüzek, közöttük pedig a praetorok és senatorok számára készültek.

A játékok alkalmával, melyek sokszor több napra terjedtek megszakítás nélkül, úgy hogy a néző

közönség az egyes fölvonások közben jóízűen falatozott a magával hozott ételnemüekből, rendszerint sok vadállat s még több ember pusztult el, kik a hadifoglyok és elítéltek soraiból kerültek ki s előzetesen viadorokká képeztettek ki. Később az elítélt keresztényeket dobták itt vadállatok elé, mert az államhatalom hazaárulóknak nyilvánította őket, mivel az állam bálvány isteneinek áldozni nem akartak és a megfeszített Krisztust imádták. S minde me gazság a mindenható államhatalom nevében történt, mely czég alatt még most is a kereszténység kiirtására törnek a szabadkőmives páholyokba gyűjtött ujabbkori pogányok és ezek által zsinóron rángatott politikusaink.

A kereszténység diadalra jutásával finomulván az érzék és nemesülvén a lélek, a véres játékok is kiküszöböltettek, úgy hogy a Kolosszeum később csupán némely rabló lovagcsapatoknak rejtekül és várul szolgált, míg végtére már bontogatni is kezdették, hogy anyagát más paloták építésénél felhasználják. XIV. Benedek pápa azonban breve által tiltotta be az anyagnak elhordását, sőt elrendelte, hogy a szent mártYROK vére által megszentelt helyen kálvária emeltessek és hetenkint kétszer, péntek és vasárnap délután ott szentbeszéd tartassék, hogy így a végpusztulástól megmentessék a kereszténységnek eme Golgothája. Midőn azonban Róma a

mostani bitorlók hatalmába esett, valamint egyebütt, úgy itt is minden szent iránti gyűlöletöknek azzal adtak kifejezést, hogy a Kolosszeumból kidobatták a Kálváriát, mert előttük kedvesebb a pogány, mint a keresztény jelleg.

Midőn zuhogó zápor közepette ide érkezve, az óriási bolthajtások alatt a széles oszlopok mögé huzódva oltalmat kerestünk a be-beverdeső eső ellen, a szentek életrajzaiból egyes jelenetek eleve nedtek föl emlékezetemben a mártýrok hősi bátorságáról, kik örömsugárzó arczczal, mintha menyegzőre mennének, lépkedtek ez óriási kapukon át a küzdőtér felé, hogy hitükért a legkegyetlenebb halált szenvedjék s midőn összehasonlítottam őket a mai kor elpuhult, a legkisebb áldozatra is képtelen katolikusainkkal, elszorult szívem s a néma fájdalom érzetével mérlegeltem Krisztus igaz bajnokainak csekély számát azokkal szemben, kik megtagadva Krisztust és egyházát, a mindjobban elharapódzó istentelenség gonosz bálványának tömjeneznek, kik nem egy császár, de egy sokkal hitványabb ember barátságos mosolyáért, kézszorításáért vagy szép szaváért készek árúba bocsájtani hitüket, jobb meggyőződésüket. Oh mily másképp gondolkodtak és cselekedtek a Kolosszeum vértanúi! Hogy csak egy példára hivatkozzam, ime itt szent Ignác levele a római hivekhez, melyet Rómába

való hurczoltatásakor tengeri útjában írt: «Sziriától kezdve Rómáig — így ír — megköötözöttek küzdök éjjel-nappal, szárazon és vizen, tíz leopárdal, azaz katonákkal, kik engem őriznek, a kikkel ha jót teszesz is, még gonoszabbak lesznek. Gonoszságuk oka pedig az én tanításom. Bár már a vadállatok előtt volnék, melyeket rám készülnek uszítani. Még meg is kérném őket, hogy siessenek vesztetre és csalogatnám, hogy egyenek meg és ne féljenek — mint azt más vértanuknál tették — testemhez nyulni. És ha nem akarnának rám rohanni, erőltetni fogom őket, hogy elemésszenek. Bocsássatok meg, fiacskáim, de én tudom, hogy mi szolgál jamamra. Most kezdek csak igazán Krisztus tanítványa lenni, mert mind e világi dolgokból nem izlik többé semmi, egyedül azért, hogy Jézus Krisztust megnyerhessem. Jöjjön bár rám tűz, kereszt, vadállatok, törjenek össze csontjaim, szakadjanak szét tagjaim és nehezedjék rám a poklok minden gyötrelme, csak Krisztusban örvendhesek». S valóban úgy is viselkedett, mert félelem nélkül lépett a vadállatok elé, kiáltván: «Én Krisztus gabonája vagyok! A vadállatok fogai által kívánok megőrletni, hogy Krisztus tiszta kenyérévé legyek». Ekkor rárohant a földühödött oroszlán s széttépte szent Ignácot, mialatt ő csak Jézus szent nevét hallatta. Így haltak meg Krisz-

tus igaz katonái s mi még élni is restelünk Krisztusért!

Miután a Kolosszeum emeletének egy részét bebarangoltuk s a küzdőteret, mely a zápor következtében vízzel telt meg, megszemlítették, az eső kissé alábbhagyván, elhajtattunk a nem messze fekvő «S. Pietro di vincoli» Szent Péter bilincseihez címzett templomba, hol az oltáron üvegszekrény alatt látható ama hatalmas szemekből álló vasláncz, melylyel szent Péter fogságai alatt meg volt kötözve. E láncznak utánzatát már sokan láthatták, mert óraláncz gyanánt viselik papok s nem ritkán világiak is. E láncz, mely most egynek látszik, eredetileg két lánczot képezett, egyik az volt, melylyel a jeruzsálemi börtönben meg volt kötözve, melynek bilincsét az angyal feltörte, midőn Pétert csodálatos módon az örök között azok tudta nélkül kivezette, a másik az volt, melylyel a mamertini börtönben látható oszlophoz volt lánczolva. Midőn azonban e két lánczot egymással érintkezésbe hozták, önmaguktól egygyé forrtak, úgy hogy most egy lánczot képeznek. Innét, lévén még elegendő időnk, a Tiberen túl fekvő Czeccilia bazilikájába mentünk, mely most renoválás alatt áll. Itt látható az oltár alatt szent Czeccilia márványszobra oly helyzetben, a mint testét a katakombákban megtalálták. De szent teste is itt van eltemetve, bár azt

nem láthattuk most. Az egész templom szent Czeccília házának helyére épült és még egyes részek láthatók a házból. A fürdőszoba, hol még most is megvannak azon ólomcsövek, melyek a víz bevezetésére szolgáltak. E szobában akarták a szent szüzet forró vízben megfőzni, de midőn ez nem ártott neki, egy hóhért küldtek reája, ki őt lefejezte. E szoba most kápolnává van átalakítva s oltárán látható azon márványkő, melyen szent Czecciliát lefejezték, vérének nyomai most is rajta tapadnak. Innét hazatértünk éjjeli nyugalomra.

V. nap Rómában.

Október 22-én délelőtt a szent Péter bazilikába mentem, hogy az aznapra hirdetett közös szent-áldozásban résztvegyek. Nyolcz órakor pontban megérkezett Császka György érsek úr ő Excellenciája, ki azon kápolnában, melyben a vatikáni zsinat tartatott, misét mondott, mely alatt az összes magyar zarándokok papjaikkal élükön az Úr szent testét vették magukhoz. Szentmise után prédikációk voltak három nyelven, melyek közül én a magyart végig hallgattam. Utána a Maria Maggioreben és Lateranban elvégeztem még utolsó bucsúlátogatásomat, miben a délelőtt teljesen eltelt.

Délután bérkocsin a «S. Lorenzo fuori la mura», vagyis a városon kívül fekvő szent Lőrincz tem-

plomához hajtottunk, mely mellett Rómának legegységesebb s legelegánsabb temetője van. Szóljunk azonban előbb a templomról, mert oda tértünk be legelőbb. Az esős időjárás miatt kissé sötét volt e templom belseje, melynek oltára mögött egy nagy kápolnában van IX. Pius sírja. A falban egy fülke alatt látható a márványkoporsó, mely e boldog emlékü pápának földi maradványát rejt, a kápolna falain pedig a különféle nemzetek, egyes érsekek és püspökök mozaik czimerei az egész kápolnának gyönyörű változatos színpompát kölcsönöznek. E síremlék az egész világ katolikusainak filléreire készült s szinte jóleső büszkeség töltött el, hogy láthatom azon remekművet, melyre annak idején szabadkai hitoktató koromban én is gyűjtöttem.

A templom főoltára alatt szent István első vértanú teste pihen, míg az oltár mögötti szekrényben üveg alatt látható egy barnafoltos asztalnagyságú márványlap, melyről a templom felügyelője állítja, hogy ez ama kő, melyen szent Lőrincz rostélya állott, a nagy folt pedig vérének nyoma.

A templomból a temetőbe mentünk, melyhez a bejárás a templomtól jobbra meglehetősen távol van. A kapun belépve széles út vezet, melytől jobbrabalra sírok vannak szép márvány-keresztekkel, itt-ott egész családnak életnagyságra festett

arczképeivel, egy épülethez, mely egy teljes nagy négyszöget képez s két ellentétes oldalon tágas bejárattal bír. Az egész épület egy köröskörül futó folyosót képez, melyben a legremekebb modern síremlékek vannak elhelyezve. Köztük tetszésemet különösen három tiszta fehér márványszobor nyerte meg: az első egy hölgyet ábrázol álló helyzetben, mely a levegőben lengő finom fátyollal van letakarva, úgy hogy a nő arczvonásai és szemei tisztán láthatók. A ki csak szabad szemmel nézi, sehogy sem tudja fölfogni, mint dolgozhatott a művész a fátyol alatt, mely a szoborral együtt egy kőből van faragva; a második egy halva fekvő anyát állít elénk, midőn kis gyermeke fölágaskodván oly kedvesen húzza a paplan egyik csücskét, hiába keltegetvén élettelen szülőjét; a harmadik a bejáratnál jobbra az első s ez legalább nekem a legszebb. A haldokló anya karosszékből ülve utoljára hajtja le fejét, hogy hozzásimuló három éves fiacskáját a végső bucsúcsókban részesítse. A haldokló anyának szeretetet sugárzó fájdalmas vonásai, a gyermek tudatlan bizalma, hogy anyját nem vesztheti el, oly megható jelenetet képeznek, hogy önkéntelenül könny ül szemünkre; hozzá oly finom kidolgozásuak az alakok. hogy szinte fogadást mernék tenni, hogy a gyermek és anya ruhája selyemből készült, pedig kő az, a mit látunk. Az épülettől

balra domb emelkedik, melyen szépen zöldelő fák árnyában aluszszaák örök álmaikat e siralomvölgy egykori lakói. Az egész temető oly kellemes benyomást gyakorol a szemlélőre, hogy bucsúzásomkor azt mondtam társaimnak, itt öröm volna meghalni, hogy ide temessenek. No de azért úgy melléje gondoltam, hogy mégis jobb lesz vissza térni hazánkba s tovább élni. A temetőtől a kapuczinusok zárdájába hajtattunk, hol megnéztük a kriptát, mely arról nevezetes, hogy a megholt barátok kar- és lábszárai szépen a fal mellett föl vannak rakva, mint rendes fáskamrákban az apró fát szokás, egyes fülkéket képeznek azonban, melyekben egész csontvázak állanak barátságában, oly barátságosan vigyorogván kíváncsi szemlélőjükre, mintha csak azt mondanák: lám ilyen leszél te is, tán nem is oly sokára. Csontokból látni itt egész oltárt, azután öröklámpát; a mennyezeten a diszítések, virágok apró embercsontokból vannak összerakva. Az ember mindezek közt egy kissé megborzad a halálnak pusztító hatalmától, de sokszor nagyon is üdvös a halálra való gondolat, sok rossztól képes visszatartani az embert.

Innét siettünk a «Gesu» (olv. Dzsészu = Jézus) templomba, hogy az öt órára rendelt hálaadáson részt vegyünk. Ép akkor vonult be az egész zarándoknép a templomba, midőn oda érkeztünk. Az

oltáron ötszáz gyertyaláng világította meg a szentélyt; egyszerre kétszáz villanylámpa vakító fénye gyul ki s a csodálkozás tompa hangja zúg végig a templomban, midőn az oltár fölött e kristály betűk: I. H. S. különféle színekben csillogva 50—60 villanylámpától háromszoros körben övezve feltűnnek. A sok luszter és villanylámpa fényében uszó dúsan aranyozott, a legszebb díszszel fölruházott oltár a mennyei dicsőségnek egy fénysugarát látszott levarázsolni a földre, hogy az Isten fiát megillető pompával övezze lakát, melyet e földön választ. És mily megható volt, midőn Kalocsának galambszelid érsek atyja, kísérve negyven papjától égő gyertyákkal és ünnepi díszben az oltár elé vonult, hogy elzengje a «Te Deumot» a keresztény egyház legszebb hálaénekét s midőn száz meg száz torokból fakadt a «Téged Isten dicsérünk».

VI. nap Rómában.

Utolsó napon a spanyol piacztérre néző és a Pincio hegy magaslatán a legszebb fekvéssel ékeskedő «Sacré Coeur» nevelőintézet Szentháromság templomában miséztem. Bejáratánál az egész Rómára szép kilátás nyílik. Mise után elköltvén reggelimet, két társsal a Pincio sétaterét barangoltam be, melyről már fönnebb szólottam. Azután még a szomszédos Borghese-villában mintegy

másfél óráig botorkáltunk ide-oda, míg ráakadtunk a kastélyra, melyben Rómának legszebb kép-gyűjteménye és egy remek szobormuzeum van. De itt csak az ablakokon át szemlélhettünk néhány nevezetesebb szobrot, mert e muzeumok csak szombaton állnak nyitva a közönség számára. A villa területén azonban «Ceres» (kenyér istennője) szobrára és templomocskájának romjaira akadtunk.

Délután a vatikáni szoborgyűjteményt és a sixtini kápolnát kerestem föl, megtekintettem a Vatikán kertjeit narancs és citromfáival. Rövidség okáért csak a világ leghíresebb kápolnájáról a sixtini kápolnáról adok rövid ismertetést, hogy egy római zarándok se mulassza el azt megnézni. Ez azon kápolna, hol a pápa fogságának ideje óta az ünnepélyes istentiszteleteket tartja és fogadja a nála tisztelgő nagyokat. Első pillanatra kis kápolnának látszik s csak ha az ember végig megy benne, akkor látja, hogy jókora falusi templomnál is nagyobb. Oldalfalain, az evangelium oldalán, a leghíresebb festőktől képek vannak Mózes mint Krisztus előképének életéből; a leczke oldalán pedig magának Krisztusnak életéből egyes jelenetek. Az oltárkép és mennyezet Michel Angelo, a festők leghíresebbikének ecsetje alól került ki. A mennyezeten a teremtés következőleg ábrázoltatik: 1. Isten elválasztja a világosságot a sötétségtől.

től, 2. teremti a napot, holdat és csillagokat, 3. elválasztja a vizet a földtől; 4. teremti Ádámot és 5. Évát, 6. Ádám és Éva bűnbe esik s így tovább. A szélek egyes közeiben a próféták és sybillák foglalnak helyet.

Legimpozánsabb azonban a hatvan láb magas oltárkép, melyen a mester hat évig dolgozott, de a művészi alkotások legmagasabb tökélyét tünteti föl. A kép szemünk elé tárja az utolsó ítélet napját, mint az Isten haragjának napját. Legfölül az angyali seregek tűnnek föl a passzió eszközökkel, alattok Krisztus és szűz Anyja Mária, kiket a kiválasztottak nagy serege környez; legalul pedig a föltámadottak sorsa tárul elénk.

Ezzel zárom az örökváros ismertetését, még néhány szót intézvén szives olvasóimhoz, kik közt bizonyára nem egynek támadt vágya a kereszténység szívét és fejét láthatni. Oh csak zarándokoljatok oda, mutassátok be hódolatotokat közös Atyánknak, mert onnét visszatérve elevenebb lesz hitetek, mélységesebb meggyőződéseitek és erősebb állhatatosságtok. Itt a szívben, hol fölfrissül a vér, a szent vértanuk, első őseink e hazájában, hol lépten nyomon magasztos erényeiknek mintegy fölkiáltó jeleire, régi emlékeikre akadunk, fölbuzdul a szív dicső példájok követésére, erőt nyer a lélek, kitarással megküzdhetni Krisztus ellenségeinek óriási

hadával, mely most is, miként hajdan, vak gyűlölet-
től eltelve tör a kereszténység megrontására. Édes
hazánkban is dúl a harcz, mely végromlással
fenyegeti nem ugyan az egyházat, mely legyőzhe-
tetlen sziklára épült, de édes magyar honunkat;
nincs mi föltartóztathatná a végromlás eme útján,
mint hű fiainak 900 éves keresztény alapjához való
ragaszkodása és ennek érdekében kifejtett s törhe-
tetlen bátorsággal vivandó küzdelme. E küzdelem-
hez erőt és kitartást a vértanuk bölcsőjénél gyűjt-
hetsz s azért minden honfitársam felé azt kiáltom:
Rómába magyar!!

